

ΕΠΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ*

ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑΙ ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ

Υκ. ΑΛΕΞ. Κ. ΜΥΛΩΝΑ

Περιεχόμενα : Ἡ παραχώρησις τῆς ἐσοδείας. — Ἡ ἄμεσος παραχώρησις τῆς γῆς. — Ἡ ἀπαιλοτριώσις εἰς ἄλλα κράτη. — Ἐπιβράδυνσις τῆς διαδικασίας. — Ἐπέμβασις τοῦ κέντρου. — Ἀποκλεισμός καλλιεργητῶν πρὸς περιορισμὸν τῶν ἀπαιλοτριώσεων. — Μορτικὴ καλλιέργεια. — «Αὐτοκαλλιέργεια». — Αἱ συνέπειαι τῆς διακρίσεως τῆς καλλιέργειας. — Τὰ ἀπαιλοτριωτέα κτήματα. — Ἀπουσιασμός. — Διαίρεσις κτήματος. Πλείονα κτήματα ἐνὸς ἰδιοκτῆτου. — Ἄλλαι ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῆς ἀπαιλοτριώσεως. — Περαιτέρω ἀποκλεισμός τῶν κληρῶν. — Περιορισμός τῶν κλήρων. — Ἐμμεσος κατάργησις ἄλλου εὐεργετήματος. — Ἐκούσαι μεταβιβάσεις. Ἄτοπος ἄριστος μισογγυήσεως. — Ἡ τιμὴ. — Ἡ κατάργησις τῶν συνεταιρισμῶν. — Τίποτε διὰ τοὺς κτηνοτρόφους. — Ἡ ἐφαρμογὴ. — Ὁ ἐμφυτευτικὸς νόμος. — Βιβλιογραφικὸν σημείωμα.

Τὸ ὑποβληθὲν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1921 εἰς τὴν Συντακτικὴν Συνέλευσιν ὑπὸ τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῆς Γεωργίας κ. Τερτίπη σχέδιον περὶ ἀγροτικῆς νόμου, ἐπὶ τῶν κυρίων σημείων τοῦ ὑπολοίτου ἐπεφέραμεν κρίσεις εἰς τὸ Α' τεῦχος τοῦ παρόντος τόμου. ἔμεινεν ἐγκυκαλεισμένον, μέχρις οὗ αἱ νέαι ἐντονώτεραι διαμαρτυρίαι τῶν ἀγροτῶν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1922 καὶ ἐντεθῆεν διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1920 συνεχιζομένην ἀναστολήν πάσης ἀγροτικῆς πολιτικῆς καὶ ὁ κίνδυνος τῆς διασωλεύσεως τῆς τάξεως εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν ἔκαμε τὴν Κυβέρνησιν νὰ στέρξῃ τέλος, μὲ συμβιβασμοὺς καὶ ὑποχωρήσεις, εἰς τὴν ψήφισιν μεταβδλημένου τοῦ νομοσχεδίου ἐκείνου, διὰ νὰ μὴ κατακτῆ πλέον ἢ διὰ τῆς ὑποβολῆς αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσα αἰτιολογία τῆς ἀναστολῆς τῆς νομοθεσίας.

Ὅτιω μόλις κατ' Ἰούνιον τοῦ 1922 παρεπέμφθη ἐκ πολυμελῆ κοινοβουλευτικὴν ἐπιτροπὴν τὸ νομοσχέδιον τοῦ κ. Τερτίπη, εἰς τὴν ὁκοίαν ἠρτήθησαν νὰ μετᾶσχουν αὐτὸς εὐθὺς καὶ ὁ διάδοχός του ἐν τῇ Ὑπουργείῳ τῆς Γεωργίας, δασὺς καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐν τῇ Συνελεύσει

* Ὑκ. ἀριθ. 2922 τῆς 27 Ἰουλίου 1922. (Ἐφημ. Κυβερνήσεως, τεῦχος Α', ἀριθ. 129 τῆς 29 Ἰουλίου 1922 καὶ ἀριθ. 144 τῆς 18 Αὐγούστου. ἔνθα διώρθωσις ἡμαρτημένων).

1) Σελ. 78 ἐκ. «Ἡ ἀγροτικὴ νομοθεσία καὶ ἡ προεπιθεῖσα μεταρρυθμισίς τῆς».

συζήτησιν τοῦ ἀγροτικοῦ ἀπέσχεον ἐπιβουλευτικῶς ἐπ' ἀδείᾳ. Τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἐκθέτου νομοσχεδίου ἀνέλαβεν ὁ Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης κ. Γούναρης.

Ἡ κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ δὲν κατέληξεν εἰς ἀποφάσεις, οὐχ ἥττον παρεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ κ. Γούναρη νέα διατύπωσις τοῦ νομοσχεδίου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γενομένης συζητήσεως ἐνώπιον τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἐξ ἄλλου ὁμᾶς πληρεξουσίων, ἀντιβενιζελικῶν πάντων πλὴν ἐνὸς βενιζελικοῦ, συνέταξεν ἔκθεσιν καὶ προτάσεις, δι' ὧν συνιστᾷ τὴν διατήρησιν ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς ἀγροτικῆς νομοθεσίας τῶν φιλελευθέρων, ἧς κακίζει τὴν ἄναστολήν. Συγχρόνως ποικίλλαι τροπολογίαι ὑποβάλλονται ὑπὸ πολλῶν πληρεξουσίων. Ἡ διατύπωσις τοῦ κ. Γούναρη φέρεται πρὸς συζήτησιν εἰς τὴν Συνέλευσιν, συντάσσεται δὲ καὶ νέα διατύπωσις μετὰ τὴν α' συζήτησιν, μεθ' ἣν ἐπακολουθεῖ μὲ νέας τροποποιήσεις ἢ ὀριστικὴ διατύπωσις κατὰ τὴν τελευταίαν συζήτησιν.

Συμπληρωματικῶς πρὸς τὴν ρηθείσαν μελέτην μου θέλω ἐξετάσει τὰς ὀριστικῶς ἤδη ἐπενεχθείσας ἐπὶ τῆς προηγουμένης ἀγροτικῆς νομοθεσίας μεταβολὰς διὰ τοῦ νέου ἀγροτικοῦ νόμου, περὶ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι, ἔκου δὲν ἐπαναλαμβάνει, κατὰ λέξιν ἐν πολλοῖς, τὰς διατάξεις τοῦ καταργηθέντος, περιέχει καινοτομίας, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων, ἀντὶ βελτιώσεως, ἀποτελοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον σημαντικὴν ὀπισθοδρόμησιν τῆς προτέρας ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως¹. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς ἐλλείψεως ἐνιαίας καὶ εὐκρινούς φιλαγροτικῆς ἰδέας, διαπνεούσης τὸν νέον νόμον, εἶνε ἡ ἀτοπος θέσισις, εἰς ἓνα γενικὸν νόμον, τοπικιστικῶν ἐξαιρέσεων καὶ προσωπικῶν ἀκόμη διατάξεων εἰς βάρος τῶν γεωργῶν, ἀναλόγως τῆς ἐντάσεως τῶν ἀξιώσεων τῶν διαφόρων πληρεξουσίων.

Ἡ παραχώρησις τῆς ἐσοδείας.— Ὁ καταργηθεὶς καὶ ἀποκρουσθεὶς ἐν ἀρχῇ νόμος 2521 περὶ παραχωρήσεως τῆς ἐσοδείας², διὰ τοῦ

1) Πρὸς ἡμέτερα ἄφθρα εἰς «Ἐλ. Βῆμα», 6—8 Αὐγούστου 1922, ἐπίσης εἰς «Ἐστία», 28 Μαΐου καὶ «Ἐλ. Τύπον», 14 Ἰουνίου 1922, ὡς καὶ εἰς περιοδικὸν «Ἐγγύς καὶ Ἄπω Ἀνατολή», Ἀθῆναι, τῆς 1^{ης} 1922.

2) Ἐν περιπτώσει ἀπουσίας ἡ ἀσθενείας τοῦ Βασιλέως εἰθίμο πάντοτε, ἐφ' ὅσον δὲν ἦσθετο Ἀντιβασιλεία, νὰ δίδεται ὑπ' αὐτοῦ ἐντολὴ δημοσιεύσεως ἐπιγόντων νόμων ἢ διαταγμάτων, τὰ ὅποια ἐκέγραφε κατόκιν. Τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ Βασιλέως Ἀλεξάνδρου διὰ τὸν νόμον 2521 τῆς 24 Σεπτεμβρίου 1920, δημοσιευθέντα ἀνευ τῆς βασιλικῆς ὑπογραφῆς ἐπὶ τῇ βάσει ἐντολῆς αὐτοῦ βασιβασιλείας δι' ἐγγράφου τοῦ Αὔλαρχείου. Καίτοι δὲν ὑπεγράφη κατόκιν ὁ νόμος λόγω τοῦ ἐπελθόντος θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἦτο ἔγκυρος (πρὸς γνωμοδότησιν εἰσαγγελέως Ἀρ. Πάγου Μ. Χατζάκου ὑπ' ἀριθ. 1088 τῆς 12 Μαΐου

ὁποίου, μέχρι τῆς ὀριστικῆς ἀπαλλοτριώσεως, παρεχωρεῖτο συνεισπρατικῶς ἢ ἐσοδαία τῶν κολλητικῶς ἢ ἐπὶ ἀντισπῶρῳ ἢ ἐπὶ ἄλλῃ προσμοίᾳ σχέ-
σει καλλιεργουμένων γαιῶν εἰς τοὺς καλλιεργητάς αὐτῶν, ὡς καὶ ἡ χρέ-
σις τῶν ἀποθηκῶν τοῦ κτήματος, ἐπὶ χρηματικῇ πληρωμῇ ὁ 0/0 ἐτη-
σίως ἐπὶ τῆς προπολεμικῆς τιμῆς τοῦ κτήματος, καταργουμένου οὕτω
τοῦ γεωμέτρου καὶ τῶν κολλητικῶν σχέσεων, διατηρεῖται εὐτυχῶς διὰ
τοῦ νέου νόμου (ἄρθρ. 4), ἀλλὰ μόνον εἰς τινὰς περιφερείας — τὴν Θεσ-
σαλίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν νομὴν Φλωρίνης. Εἰς δὲ τὴν λοιπὴν Ἑλ-
λάδα, ἐπου ἀκριβῶς θὰ βραδύνη περισσότερο ἢ ὀριστικῆ ἀπαλλοτριώ-
σις καὶ ἐπου δὲν ἔτυχε σχεδὸν ἐφαρμογῆς ὁ εὐεργετικὸς αὐτὸς νόμος,
καταργεῖται ἀπὸ τῆς ἐσοδαίας τοῦ προσεχοῦς ἔτους 1923.

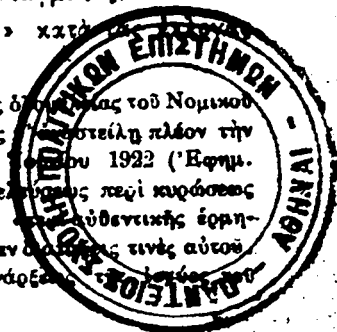
Εἰς ἀντιστάθμισμα τῆς μὴ ἐφαρμογῆς τῶν διατάξεων περὶ ἐσοδαίας
ὁ νέος νόμος (ἄρθρ. 4) ἐλαττώνει μὲν τὸ καταβαλλόμενον εἰς τὸν ἰδιο-
κτήτην γεώμορον δι' ὅσα κτήματα δὲν ἐφαρμόζεται ὁ νόμος περὶ ἐσο-
δαίας, ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς τὸ ἠλαττωμένον γεώμορον εἰς πολὺ ἀνώτερον κατ'
ἄξιαν τοῦ εἰρημένου εἰς χρήμα ποσοστοῦ ὁ 0/0, ἀφ' ἑτέρου δὲ διατη-
ροῦνται οὕτω αἱ κολλητικαὶ σχέσεις ἐπὶ ζημίᾳ τῆς παραγωγῆς. Ἀλλὰ
καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς περὶ ἐλαττώσεως τοῦ γεωμέτρου διατάξεως ταύτης
περιορίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν, ἐξαρτηθεῖσα
διὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ἐπου κυρίως δὲν ἔτυχε ἐφαρμογῆς ὁ νόμος περὶ
ἐσοδαίας, ἐκ διαταγμάτων, τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἐκδοθοῦν διὰ νὰ τὴν θέ-
σουν κατὰ περιφερείας εἰς ἐφαρμογὴν. Σκοπὸς τοῦ τοιαύτου περιορισμοῦ
δὲν δύνανται νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν ἀργοπορίαν ἢ τὴν ματαίωσιν εἰς
τινὰς περιφερείας τοῦ μέτρου τούτου.

Ἡ ἀμειωσις παραχώρησις τῆς γῆς. — Συνεπείᾳ τῆς μακρᾶς ἀερα-
νείας τῶν μετνοσημειωμένων Κυβερνήσεων εἰ ἀγρόται ἠξίωσαν νὰ προηγηθῇ
τῆς διαδικασίας τῆς ἀπαλλοτριώσεως, διὰ τὸ συντομώτερον, ἡ ἀμειωσις
πλέον παραχώρησις τῆς γῆς διὰ Ψηφίσματος τῆς Συντακτικῆς Συνε-
λεύσεως κατὰ παρέκκλισιν τοῦ ἀρθροῦ 17 τοῦ Συντάγματος.

Σημειωτέον ὅτι εἰ ὁποσδήποτε τῆς «Ἡνωμένης» κατὰ τὴν

1921, καὶ γνωμοδότησιν ὑπ' ἀρ. 74 τῆς 7 Μοῦνου 1921 τῆς ὁμοθυμαδον τοῦ Νομικοῦ
Συμβουλίου). Οὕχ ἦσαν μὴ δυναμένη ἢ τότε Κυβέρνησις ἐπὶ ἐπιτελῆ πλέον τὴν
προχωρήσασαν ἐφαρμογὴν του, ἐπροκάλεσε τοῦ ἀπὸ 13 Μοῦνου 1922 (Ἐφημ.
Κυβερ. 28 Ἰουνίου 1922) ψήφισμα τῆς Συντακτ. Συνελεύσεως περὶ κυρώσεως
τοῦ νόμου τούτου. Ἐξ ἄλλου διὰ τοῦ νόμου 2847 (1922) ἐπὶ ἀποθετικῆς ἐφαρ-
νείας τοῦ ἀρθροῦ 18 τοῦ νόμου 2521 κλπ. > διεσπείσθησαν ὁμοθυμαδον τινὲς αὐτοῦ

1) Πρβλ. Β. Διάταγμα 8 Ὀκτωβρίου 1920 περὶ ἐνάρεσιν
νόμου 2521.

τοῦ 1920 εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς ἀγρότας μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν ἄμεσον παραχώρησιν τῆς γῆς.

Ἐννοεῖται ὅτι διὰ τὴν εἰς ὅλους τοὺς καλλιεργητὰς παραχώρησιν χρειάζεται πάντως νὰ προηγηθῆ, ἔστω καὶ συντομωτάτη, ἐπιτόπιος ἐξέτασις τῆς ἐκτάσεως ἐκάστου κτήματος, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δικαιούχων, σύστασις συνεταιρισμοῦ ἢ προσωρινῆς ἐπιτροπῆς, πρὸς ἣν θὰ ἐγίνετο ἡ παραχώρησις, ὡς καὶ πιστωτικὴ τις ἐνίσχυσις. Ἄρα τὸ ἐντελὸς «ἄμεσον» τῆς παραχωρήσεως δὲν εἶνε πραγματοποιήσιμον, ἀσχέτως πρὸς τὸ δυνατόν τῆς ἀμέσου ἀπαρτίσεως τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ κτήματος. Οὕτω εἶνε δυνατόν, ὅχι βεβαίως ἀνευ δυσχερειῶν, ἡ ἄμεσος περιέλευσις τῆς ἰδιοκτησίας τῶν κολληγικῶς ἢ ἐπὶ ἀντισπὸρφ καλλιεργουμένων γαιῶν (μετὰ τῶν ἀγροναπαύσεων καὶ παρεμβαλλομένων τεμαχίων), εἰς τὸ Κράτος, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραχωρήσεως αὐτῶν, μετὰ τὴν ἀναγκαίαν προεργασίαν, εἰς τοὺς καλλιεργητὰς συνεταιρισμένους; ἐπιφυλασσομένης τῆς τροποποιήσεως ἐνιαχοῦ τῶν ὀρίων τῶν ἀπολλοτριωθέντων τεμαχίων ἐπὶ πλέον ἢ ἔλασσον, ἢ τῆς ἀνταλλαγῆς αὐτῶν, ὡς καὶ τῆς περαιτέρω ἀπαλλοτριώσεως καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς γεωργούς. Ἐπίσης εἶνε ἐπικτῆ, ἡ παραχώρησις ἀμέσως τῆς ἰδιοκτησίας εἰς τοὺς κολληγούς ἰδίᾳ δὲ τοῦ καλλιεργουμένου ἀνέκασθεν τὰς αὐτὰς γαίας (μπάσταϊνα), ὡς καὶ εἰς τοὺς ἐμφυτευτὰς. Ἡ ἀποζημίωσις διὰ τὴν ἄμεσον μεταβίβασιν τῆς ἰδιοκτησίας ταύτης εἰς τὸ Κράτος, ἢ τοὺς καλλιεργητὰς, θὰ ὀρίζετο κατόπιν ἀναδρομικῶς, καὶ δὴ θὰ ἐκάνονίζετο εἰτε ὀριστικῶς κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου, ἀπλοποιουμένας, εἰτε προσωρινῶς διὰ τοῦ νόμου περὶ ἐσοδαίας, μεταρρυθμιζομένου ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἀποζημιώσεως καὶ ἐπεκτεινομένου καὶ ἐπὶ τῶν παρακεντέδων, τῶν ἀποκτόντων ἐρόδια.

Ἀπαλλοτριωσις ἐλοκλήρου τοῦ κτήματος ὑπὲρ τοῦ Κράτους, καὶ πέραν δηλ. τῆς ἀνγκαιότητος διὰ τοὺς καλλιεργητὰς καὶ πρόσφυγας γεωργούς ἐκτάσεως, ὅπως ἢ ἐπὶ πλέον αὐτῆς ἐκτασις χρησιμοποίησις εἰς μέλλοντα ἐποικισμόν, θὰ κατήργει ἐντελῶς τὴν μεγάλην ἰδιοκτησίαν. Ἐν τῇ μεταξὺ δὲν θὰ ὑπερτιμᾶτο εἰς χεῖρας τοῦ Κράτους ἡ ἀξία τῆς γῆς ταύτης, ἐνῶ θὰ ἦτο δυνατόν μέχρι τοῦ ἐποικισμοῦ νὰ παραχωρηθῆται αὐτῇ εἰς μακρὰν ἐκμετάλλευσιν, κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην, πρὸς ἀνάπτυξιν μεγάλης καλλιεργείας (πρὸς καὶ σχέδιον Χασιώτη; περὶ οὗ ἐν σελίδι 96, σημ. 1, παρόντος τόμου). Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ὀλοκληρωτικὴ ἀπαλλοτριωσις, παρὰ τὰ κοινωνικὰ πλεονεκτήματά της, θὰ ὑπερβαίνει τὰς σημερινὰς ἀνάγκας δημιουργίας μικροῖδιοκτησιῶν καὶ θὰ ἡδύ-

νατο νά γεννήσῃ μεγάλας ἀντιδράσεις τῶν ἰδιοκτητῶν διὰ τὴν ὑπέρβα-
σιν ταύτην τῆς μέχρι τοῦδε παραδεχγμένης κοινωνικῆς ἀνάγκης.

Ἡ ἀπαλλοτριώσεις εἰς ἄλλα κράτη. — Εἶνε ἰξιοσημείωτον τὸ
κοινωνικὸν πνεῦμα, τὸ ὅποιον διέπει τὰ νεώτερα Συντάγματα ὡς πρὸς
τὴν ἰδιοκτησίαν, σύμφωνα μὲ τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις. Ὄστω τὸ ἀρ-
θρον 153 τοῦ Συντάγματος (1919) τῆς Γερμανικῆς Δημοκρατίας ἐρῖζει:
«Ἡ ἰδιοκτησία ἐξασφαλίζεται ὑπὸ τοῦ Συντάγματος. Τὸ περιεχόμενον
καὶ τὰ ὄρια τῆς καθορίζονται εἰς τοὺς νόμους. Ἀναγκαστικὴ ἀπαλλο-
τριώσεις δύναται νά γίνῃ μόνον πρὸς τὸ καλὸν ὄλων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει
νόμου. Γίνεται δὲ αὕτη ἀντὶ τῆς προσηκούσης ἀποζημιώσεως, ἐφ'
ἔσον νόμος τῆς Ὁμοσπονδίας δὲν ἐρῖζει ἄλλο τι. Διὰ
τὸ ποσὸν τῆς ἀποζημιώσεως δέον, ἐν περιπτώσει διενέξεως νά εἶνε ἀνοικτὴ
ἢ δικαστικὴ ὁδὸς τῶν ταχτικῶν δικαστηρίων, ἐφ' ἔσον νόμοι τῆς
Ὁμοσπονδίας δὲν ἐρῖζουσιν ἄλλο τι. Ἀπαλλοτριώσεις ὑπὸ τῆς
Ὁμοσπονδίας κατὰ ὁμοσπόνδων κρατῶν, κοινοτήτων καὶ κοινωφελῶν
νομικῶν προσώπων δύναται νά γίνῃ μόνον ἀντὶ ἀποζημιώσεως. Ἡ ἰδι-
οκτησία δημιουργεῖ ὑποχρεώσεις. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς πρέπει νά
ἐξυπηρετῇ συγχρόνως τὸ γενικὸν καλόν. Τὸ νά προηγηθῆται λοιπὸν ἡ
ἀποζημίωσις τῆς ἀφαιρέσεως τῆς ἰδιοκτησίας οὐδαμῶς θεσπίζεται συ-
ταγματικῶς (πρβ. καὶ ρηθείσαν μελέτην μου σελ. 81 καὶ 102, σημ.
1, παρόντος τόμου). Περαιτέρω τὸ ἀρθρον 15^ο προνοεῖ εἰδικώτερον
περὶ ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως τῆς γῆς πρὸς ἐποικισμὸν, κλλι-
έργειαν ἢ προαγωγὴν τῆς γεωργίας. Ἐπίσης ἐρῖζει εἶτι «ἡ ὑπερτί-
μησις τῆς γῆς, ἡ ἐπερχομένη ἄνευ ἐργασίας ἢ κεφαλαίων ἐπὶ τοῦ
ἀκινήτου, δέον ν' ἀποβαίνῃ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ συνόλου (τῆς κοινωνίας).»

Ἐκτενεῖς διατάξεις περὶ ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως γαιῶν καὶ
βοσκήν περιέχει καὶ τὸ ἀρθρον 19 τοῦ ρουμανικοῦ Συντάγματος τοῦ 1917.
Ἐπ' αὐτοῦ ἐστηρίχθη ἡ ἐπικολουήσατα εἰς Νομοθ. Διατάγμάτων ἀπὸ
τοῦ 1918 ἀγροτικὴ νομοθεσία, ἣτις παρεξέκλινε μάλιστα τοῦ Συντά-
γματος ὡς τὸ πρὸς προηγουμένον τῆς ἀποζημιώσεως, γατέλτε δὲ εἰς
τὸν ἀγροτικὸν νόμον τῆς 14 Ἰουλίου 1921, ὃ ὅποιος ἐπακύρωσε, συνε-
χώνευσε καὶ συναπλήρωσε 18 ὄλα Νομοθετικὰ Διατάγματα ¹. Τὴν τα-

1) Περὶ τῶν ἐν Ρουμανίᾳ ἀγροτικῶν συνθηκῶν πβλ. Μ. Serban, Ruman-
niens Agrarverhältnisse, Berlin, 1914. — N. Basilescu, la réforme agraire
en Roumanie, Paris, Alcan, 1919. — Δ. Βογιασῆ, εἰς περιοδικὸν «Ἀγροτικὴ
Ὁργάνωσις» 1919, τόμος 2—4. — Πρὸς ἐπιτόκων μελέτην τοῦ ἀγροτικοῦ ζητή-
ματος τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Γεωργίας ἀπέστειλε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1919 εἰς Ρου-

χθειαν εφαρμογήν διευκόλυνε τὸ πολυάριθμον προσωπικόν, ἢ ὑπάρχουσα καὶ ἐπεκταθεῖσα συνεταιρική καὶ πιστωτικὴ ὀργάνωσις, ὡς καὶ ἡ δικαιοκρητικὴ ὀργάνωσις καὶ τέλος ἡ προϋπάρχουσα στατιστικὴ τῶν γαιῶν καὶ τῶν καλλιεργητῶν. Ἡ ἀποτελεσματικὴ αὕτη δράσις τοῦ ἔθρουθέντος παρὰ τῷ Ἰπουργεῖῳ τῆς Γεωργίας, ἀξίου δὲ μιμήσεως, αὐτόνομου «Κεντρικοῦ Ταμεῖου» ἀποκαταστάσεως ἐπέφερε τὴν ἡμερίαν εἰς τὸν ἀγροτικὸν πληθυσμὸν διὰ τῆς πρώτης ἐγκαταστάσεως εἰς τὰς γαίας, προχωρεῖ δ' ἔκτοτε ἡ διαδικασίᾳ τῆς ὀριστικῆς διανομῆς, ἢ ὅποια θὰ ἀπαιτήσῃ δι' ὅλην τὴν χώραν ἰκανά ἔτι.

Καὶ ἡ νέα ἀγροτικὴ νομοθεσίᾳ τῆς Βουλγαρίας (1921)¹, διακινεῖται ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς κοινωνικῆς λειτουργίας τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας. Περιορίζει τὴν ἔκτασιν, ἣν δύνανται νὰ ἔχῃ τῆς. Ὁ αὐτοπροσώπως καλλιεργῶν δύνανται νὰ ἔχῃ μέχρι 300 δεκαρίων (στρεμμάτων). Ὁ μὴ καλλιεργῶν αὐτοπροσώπως ἰδιοκτῆτης δύνανται νὰ ἔχῃ τὸ πολὺ 40 δεκάρια, ἐὰν εἶνε μόνος, μέχρι δὲ 100 δεκαρίων ἐὰν ἔχῃ οἰκογένειαν. Τὸ ἐπὶ πλέον ἀπαλλοτριεῖται ὑπὲρ τοῦ Κράτους, διατιθέμενον πρὸς ἀποκαταστάσιν ἢ ἐγκαταστάσιν καλλιεργητῶν, ἢ παραχώρησιν εἰς ἐνοικιαστάς προσωρινῶς. Ἡ ἀποζημίωσις, γινομένη εἰς προπολεμικὴν τιμὴν (1905—1915), ἔπεται τῆς κληρονομίας τῶν κτημάτων. Συνίσταται εἰς ἐνυποθήκους ἐμμελογίας τῆς Γεωργ. Τραπεζῆς. Καίτοι ἐν Βουλγαρίᾳ ἐν ὑπάρχει πλέον μεγάλη ἰδιοκτησία, ὅλα παρ' ἡμῖν, ὑπελογιζέτο δι' αὐτὴν διανεμηθεῖσιν ἐν συνόλῳ γαίᾳ 2.400 000 στρεμμάτων διὰ τοῦ νέου νόμου.

Τὸ ζήτημα τῶν τοιφλικίων ἔχει λυθῆ κατὰ ριζικὸν τρόπον ἐν Βουλγαρίᾳ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1885. Ὁρίσθη δηλ. δι' ἐπὶ δεκαετίαν μέχρις ἐκδόσεως τοῦ νόμου τοῦ 1880 καλλιεργῶν τὰς αὐτὰς τοιφλικιακὰς γαίας καθίσταται ἰδιοκτῆτης αὐτῶν» (ἄρθρ. 14 τοῦ τροποποιηθέντος νόμου περὶ τοιφλικίων τοῦ 1885), ἢ δὲ ἀποζημίωσις ἐρρυθμιζέτο κατόπιν. Ἐπρόκειτο δηλ. περὶ κολλητικῶν γαιῶν, τὰς ὅποιας ἐν ἡδύνατο νὰ ἐναλλάσῃ ὁ ἰδιοκτῆτης ἐκάστοτε, καὶ αἱ ὅποιας μαρτυροῦσι ἐμφανέσταρον τὴν παλαιάν των πρᾶξιον, δηλ. ἰδιοκτησίαν τῶν προγόνων τοῦ κολλητῆ, ἢ πάντως διηγετικὴς δικαίωμζ ἐφ' ὀρισμένης ἐκτάσεως. Τοι-

μανίαν τὸν ρουμανομαθῆ τριμηταιάρχην γεωπόνον κ. Γ. Μολφέταν, ὑποβαλλόντα εἰς τὸ Ἰπουργεῖον λίαν ἐνδιαφερούσας ἐκθέσεις περὶ τῆς ὄλης αὐτόφθι ὀργανώσεως καὶ εφαρμογῆς, ὡς καὶ μεταφράσεις τῆς νομοθεσίας.

1) Περὶ μ. μεταφράσιν αὐτῆς εἰς Ἐφημερίδα «Ἐνωσιν Ἀγροτῶν», ἐν Ἀθήναις, ἀριθ. 22—25 (1922). Ἐπίσης εἰς Annuaire de Législation Agricole, 1922, ἐνθα καὶ ἐπιλογοτικὸν διάταγμα.—Περὶ τῶν ἀγροτικῶν σχέσεων τῆς Βουλγαρίας ἴδ. Weiss-Bartenstein, Bulgariens Volkswirtschaft und ihre Entwicklungsmöglichkeiten, Berlin 1918.

αὐτάς γαίας (μπάσταϊνα) ἀπαντῶμεν παρ' ἡμῖν ἐν Ἠπειρῷ καὶ ἀλλαχού, περὶ τῶν ἐποίων ἱστορεῖται δήμευσις ἀπὸ τοῦς κατόχους καλλιεργητὰς ὑπὸ τοῦ Ἀλφ. Πασᾶ¹⁾.

Εἰς πλεῖστα ἄλλα κράτη ἐθεσπίσθησαν μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ριζικώτεραι διατάξεις ἀφορῶσαι τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα. Οὕτω ἐν Ἀγγλίᾳ²⁾, Γερμανίᾳ, Πολωνίᾳ, Τσεχοσλοβακίᾳ, Αὐστρίᾳ κλπ. Περιοριζόμεθα εἰς συνοπτικὴν ἀνασκόπησιν τῶν μέτρων, τῶν ληφθέντων καὶ εἰς τὸ ἕτερον ἔμπορὸν μας κράτος, τὴν Σερβίαν, ἀποδίδοντες ἰδιαιτέραν ἐθνικὴν σημασίαν εἰς τὴν ἀπήχησιν καὶ ἐπίδρασιν, ἣν τὰ μέτρα τῶν γειτονικῶν κρατῶν ἔχουν ἐπὶ τῶν πληθυσμῶν τῶν βορείων διαμερισμάτων τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὸ νέον Βασίλειον τῶν Σέρβων, Κροατῶν καὶ Σλοβένων μεγάλῃ ἰδιοκτησίᾳ, μὲ κολλητικὰς σχέσεις παρεμπερεῖς πρὸς τὴν ἐν Ἠπειρῷ, ὑπῆρχε κυρίως ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ³⁾, ἐνθ' εἰς τὴν Σερβίαν καὶ λοιπὰς χώρας ἐπικρατεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία.

Διὰ τοῦ Ν.ομ. Διατάγματος τῆς 1 Φεβρουαρίου 1919 παρεχωρήθη κατὰ κυριότητα εἰς τοὺς τοιοῦτους καλλιεργητὰς τῶν νέων χωρῶν ἡ κατεχομένη ἡδῆ ὑπ' αὐτῶν γῆ, ἐπιφυλαχθεῖσης ὑτέρας ἀποζημιώσεως εἰς

1) Κατὰ κανόνα ἡ ἱστορικὴ ἀσέλευσις τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας δὲν εἶνε ἀνεπίληπτος. Εὐλόγως λέγει ὁ Wagner (Grundlagen der Politischen Ökonomie § 162, 313, ἐκ.) ὅτι «ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία εἶνε ἱστορικὸν ἀποτέλεσμα τῆς παρανομίας καὶ τῆς βίαις κληροδοτηθὲν εἰς ἡμᾶς, μέχρι σήμερον».

2) Χαρακτηριστικὴ εἶνε ἡ ἀκόλουθος περιχοπὴ ἐνὸς λόγου τοῦ Λούδ Τζώρτζι κατὰ τὸ 1913: «Ὁ ἐργάτης τῆς γῆς εὐρίσκεται σήμερον εἰς χειροτέραν θέσιν ἢ εἰς παλαιότερας ἐποχάς. Ὑπῆρχε μία ἐποχὴ ποῦ ὁ καλλιεργητὴς ἀλόμαζε ἰδικόν του ἓνα κομμάτι γῆς. Εἶχε τὴν κοινοτικὴν βοσκήν του, ὅπου εἰμποροῦσε νὰ ὀδηγῇ τὴν ἀγελάδα του, ἡ ὅποια τοῦ ἔδιδε βούτυρο καὶ γάλα. Εἶχε ἓνα μικρὸν κομμάτι χωράφι, ὅπου εἰμποροῦσε νὰ κάμη σιτάρι, διὰ νὰ τρέφῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τοὺς ἰδικούς του, ὅπου εἰμποροῦσε νὰ ἔχῃ κόττες, χῆνες καὶ χοίρους, ὅπου εἰμποροῦσε νὰ βγάξῃ τὰ χορταρικά διὰ τὸ τραπέζι του. Ἦτο κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἦτο ἀνεξάρτητος. Ὁ τίτλος τῆς κατοχῆς του ἦτο τὸσον παλαιός— ἔρχετο νὰ νομιζῇ κανεὶς— τὸσον ἀπρόσβλητος, ὅπως ὁ τίτλος τῶν Λόρδων ἰδιοκτητῶν. Ἀλλὰ τί ἐγένετο μετὰ τὴν γῆν του; Ἐκλάπη. Τὰ ἐν γαιοκτημόνων Κοινοβούλια ἔκλεψαν τὴν ἀπτελον τοῦ Ναβῶθ». Πβλ. Adolf Damaschke, Die Bodenreform, 19 έκδ. Jena 1922, σελ. 414 ἐκ.—Διὰ τὰς ἐν Μεγάλῃ Βρετανίᾳ σχέσεις πβλ. A. Marshall, Principles of Economics 8η έκδ., London 1920, σελ. 629—659 καὶ 833 ἐκ. Τοὺς δὲ σχετικὸς νόμους μετὰ κανονισμῶν καὶ ἐγκυκλίων ἐν L. Mitchell, The Law of Allotments and Allotments Gardens 13η έκδ., London, 1922.

3) Ἰδὲ ἔκθεσιν τοῦ κ. Ἡλ. Ἀναστασιάδου (Ἀθήναι, 1914) τμηματικῶς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, ἀποσταλέντος καὶ μελετήσαντος τὸ ἀπόθετον ἀγροτικὸν ζήτημα.

τους γαιοκτήμονες, ως επίσης και της παραχής προσωρινού εισοδήματος εις τους απαλλοτριωμένους ιδιοκτήτας μέχρι του κανονισμού της αποζημίωσης.

Απηλλοτριώθησαν επίσης διὰ τοῦ Διατάγματος τούτου αἱ λοιπαὶ μεγάλαι ἀγροτικαὶ ἰδιοκτησίαι τῶν νέων χωρῶν, ὅπως παραχωρηθῶσιν προσωρινῶς ὑπὸ ἐνοικίαισιν καὶ εἶτα εἰς ἰδιοκτησίαν εἰς καλλιεργητάς, μὲ ὑστέραν καὶ ἐδῶ ἀποζημίωσιν. Ἄνευ δὲ ἀποζημίωσης αἱ ἰδιοκτησίαι τῶν Ἀφθούργων ἢ ἐχθρικών ἄλλων δυναστειῶν, ὡς καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν δωρηθέντα κτήματα εἰς ξένους. Ὡσαύτως ἀπηλλοτριώθησαν καὶ τὰ ἰδιωτικά δάση ὑπὲρ τοῦ Κράτους, ἐπιφυλαχθέντος τοῦ κανονισμοῦ τῆς ἀποζημίωσης διὰ μεταγενεστέρου νόμου. Τὸ Διάταγμα τοῦτο ἔθετε γενικὰς βάσεις διὰ μέλλουσαν εὐρύτεραν νομοθεσίαν, ἣτις δὲν ἐπικολούθησεν ἀκόμη. Ἐξ ἄλλου τὸ Γιουγκοσλαβικὸν Σύνταγμα (1921) περιέχει ἐνδιαφερούσας διατάξεις διὰ τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα, ἐπικυρούσας τὸ εἰρημένον Διάταγμα. Δὲν ἀπαιτεῖ νὰ προηγηθῆται ἡ ἀποζημίωσις. Τὰ ἡγεμονικά κτήματα καὶ δάση ἀπαλλοτριεῦνται, ὡς εἴρηται, ἄνευ ἀποζημίωσης. Ὅρίζει δτι ὁ νόμος θέλει κανόνισον τὸ μέγιστον ἔριον τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας, ὡς καὶ τὸ ἐλάχιστον ἔριον ἀκατασχέτου καὶ ἀναπαλλοτριώτου μικροῖδιοκτησίας. Τὰ ἰδιωτικά δάση ἀπαλλοτριεῦνται ὑπὲρ τοῦ Κράτους ἢ ἄλλων νομικῶν προσώπων δημοσίου δικαίου. Ἐν γένει τὸ Σύνταγμα τοῦτο εἶναι ἐπηρεασμένον, ὡς πρὸς τὰ κοινωνικὰς διατάξεις, ἀπὸ τὸ Γερμανικόν.

Ἀξιοσημείωτον εἶνε δτι κατὰ τὸν ἱερὸν νόμον τῶν Τούρκων, τὸ Σερβί, ἡ γῆ κατὰ κανόνα ἀνήκει εἰς τὸν Μισάμεθ, καὶ τὸν ἐπὶ γῆς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ, τὸν Χάλιφην, ἡ δὲ κάρπωσις εἰς ἀκείνον, ὅστις τὴν καλλιεργεῖ (ἐξουσίαισις, ἐραζί-ε-ἐμριγιέ, ὄχι ἰδιοκτησία). Διὰ τοῦτο τὸ τε ἀρχαιότερον καὶ νεώτερον ὀθωμανικὸν δίκαιον¹ περιείχε τὴν διάταξιν, καθ' ἣν εἰάν ἐπιτριεῖται μίσθην ἀκαλλιεργήτου ἢ γῆς, ἀφαιρεῖται καὶ δίδεται εἰς ἄλλον. Ἐπίσης ὁ ἐκχερῶσας καὶ καταστήσας καλλιεργησίμους γαίας, αἱ ὅποιαι ἦσαν «νεκραὶ» (μεβάτ) καὶ καλλιεργῶν αὐτάς ἐπι δεκαεῖαν δύνανται νὰ λάβῃ ταπὸν ἐξουσιάζσεως. Ἴδου ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς λει-

1) Ἠβλ. γαλλικὴν μετάφρασιν εἰς *Annuaire de Législation Agricole* ἔτους 1919, τοῦ Διεθνoῦς Ἰνστιτούτου τῆς Γεωργίας ἐν Πάρισι. Ἴδε καὶ Α. Mousset, *Le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, Paris, 1921.

2) Νόμος περὶ γαιῶν 1868 ἀριθμ. 1, 69 καὶ 108, Ὁθωμ. Ἀστ. Κώδικος ἀριθμ. 1278 ἐπ.

τουργίας τῆς ἰδιοκτησίας, ἰδιόφορον ἢ τουργική, κακοδιοικήτης δι-
τὴν ἐφάρμοσε πάντοτε¹⁾.

Σημειωτέον εἴτι ἢ κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν ἀγροτικὸν νόμον ἀπαλλο-
τριώσεις τῶν τουργικῶν τοιφλικῶν — τοιαῦτα εἶναι τὰ περισσότερα
εἰς τὰς Νέας Χώρας — ἐθίγα μὲν μικρὰν μειονότητα Μουσουλμάνων, τοὺς
ισχυροῦς μπέτηδες, ἀκριβῶς ὅπως καὶ τοὺς Ἑλληνας γαιοκτῆμονας. Ἐνφ
τὸναντίον οἱ Τούρκοι καλλιεργηταί, δηλαδὴ ἡ μεγίστη, πλειονότης
τῶν Μουσουλμάνων τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἢ ἀποκαθίσταντο εἰς μικρο-
ϊδιοκτήτας, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες ἀγρόται. Ὡστε τὰ ἀγροτικὰ μέτρα τῆς
Ἑλλάδος, εὐδαμῶς ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἀντιτουρκικά. Ἀπ-
εναντίας εἶναι εὐεργετικώτατα διὰ τὴν μάζαν τῶν Ὀθωμανῶν ἀγροτῶν.
Ἡ νέα ἡδὴ κατάστασις, μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν διωγμὸν τούτου
Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, δὲν εὐνάζεται ἢ νὰ μεταστρέψῃ τὴν μέχρι τοῦδε
ἀπέναντι τῶν Τούρκων φιλελεύθεραν στάσιν.

Κατὰ τὴν ρουμανικὴν νομοθεσίαν τὰ κτήματα τῶν ξένων ἐν γένει
πόκεινται εἰς ὁλοκληρωτικὴν ἀπαλλοτριώσιν, ἐνφ κατὰ τὸν ἰδικὸν ρου-
μανικὸν νόμον τηρεῖται πλήρης ἰσότης μεταξὺ ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν.

Ἐπιβράδυνσις τῆς διαδικασίας. — Ἐπέμβασις τοῦ κέντρου. —
Ἡ διαδικασία τῆς ἀπαλλοτριώσεως, ἀντὶ νὰ συντομευθῇ, ἐπιμηγύ-
νεται διὰ τοῦ νέου νόμου καὶ καθίσταται πολυπλοκωτέρα χάριν δικαιο-
κῶν περιφρουρήσεων αὐτῆς. Εἰσάγεται ἡ προμελέτη τοῦ κτήματος (ἀρθρ.
11) πρὸ τῆς τυπικῆς κηρύξεως τῆς ἀπαλλοτριώσεως, ἐνφ πάντως θὰ
γίνῃ ἡ ταχυκὴ μελέτη αὐτοῦ κατόπιν καὶ ἐνφ τ' ἀκαιτούμενα διὰ τὴν
κῆρυξιν γενικά στοιχεῖα, ἀν δὲν ὑπάρχουν ἤδη εἰς τὴν ὑπερησίαν, ἦτο
δυνατὸν νὰ συλλέγονται συντόμως καὶ προχείρως. Ἀλλὰ σκοπὸς τῆς
προμελέτης εἶναι κυρίως ἡ ἐξέτασις τῶν κοικίλων ἐξαιρέσεων ἀπὸ τῆς
ἀπαλλοτριώσεως, τὰς ὁποίας εἰσάγει ὁ νέος νόμος καὶ αἱ ὁποῖαι ἦσαν
ἀγνωστοὶ εἰς τὸν παλαιόν.

Παρὰ τὴν εἰς τὸν καταργούμενον ἀγροτικὸν νόμον κεντρικὴν ἰστίαν
τῆς ἀποκεντρώσεως τῆς ὅλης διαδικασίας καὶ ἀναθέσεως αὐτῆς εἰς τὰς
κατὰ τόπους ἐπιτροπὰς καὶ ἀρχὰς διὰ νὰ καταμερίζεται ἀφ' ἑνὸς ἡ
τὴν ἐργασία, μὴ ἀναμιγνύεται δὲ ὁ ἴπουργός, ὁ ὁποῖος, ἐνφ στερεῖται
τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως, ἐπιπλέον ὑποχωρεῖ εἰς κοινοβουλευτικὰς
ἐπιδράσεις, ὁ νέος νόμος παράγει εἰς τὸν ἴπουργόν κολλαχθὸν δικαιο-

1) Ἡβλ. περὶ τῆς κομμουνικῆς αὐτῆς ἀντιλήψεως διὰ τὴν ὑπερησίαν Guide Cours
d'Économie Politique, II, ἐκδ. 4, σελ. 236. Ἴδε καὶ κατωτέρω σελ. 458.

μα αναμίξεως, ή όποια, άν μή τι άλλο, επιφέρει τουλάχιστον σημαντικήν χρονοτριβήν με την γνωστήν γραφειοκρατικήν βραδύτητα.

Ούτω (άρθρ. 17) ή πράξις της υπό των καλλιεργητών του κτήματος έκλογής προσωρινής επιτροπής υποβάλλεται υπό του γραφείου έποικισμού εις τό Ύπουργείον, διά ν' αποφανθή τοϋτο περί του κύρους της έκλογής. Ο Ύπουργός δύναται ν' απολύη τά μέλη της επιτροπής. Αί αποφάσεις της επιτροπής ή της συνελεύσεως των καλλιεργητών δύνανται νά έκκληθοϋν υπό του γραφείου έποικισμού ενώπιον του άρμοδίου Προέδρου των Πρωτοδικών, υπό του όποιου, ώς και υπό του Ύπουργού, δύνανται ν' άκυρωθοϋν. Αί ύπιστάμεναι κατά τόν νόμον 2052 προσωρινάί επιτροπαί διαλύονται και γίνεται νέα έκλογή κατά τόν νέον νόμον. Διά τάς άπκαλοτριώσεις της Αττικής, περί ών προναεί ειδικόν άρθρον (28), αναγράφεται επίσης ενεργός επέμβασις άπ' εϋθείας του Ύπουργού.

Τέλος ή καταμέτρησις των κτημάτων γίνεται πολυπλοκωτέρα. Καταργείται ή διάταξις του παλαιού νόμου (2052 άρθρ. 12§4), καθ' ήν με τό γνώμην του συμβουλίου έποικισμού έπετρέπετο ή πρόσδος της άπκαλοτριώσεως άνευ προηγουμένης καταμετρήσεως, άνεκπληρουμένης διά λεπτομερεστέρας περιγραφής του κτήματος έν τή έκθέσει του γεωπόνου. Απεναντίας δέ, παρά τό εύέριθμον των τεχνικών υπαλλήλων, επιβραδύεται ή εργασία αυτών διά διαφόρων διατάξεων. Ούτω και εκεί όπου πρόκειται νά γίνη μερική μόνα άπκαλοτριώσις, δύναται ο Ύπουργός αίτήσαι του Ίδιοκτήτου, νά διατάξη την καταμέτρησιν ολοκληρου του κτήματος (άρθρ. 14§1), άσχέτως προς την άπκαλοτριώσιν. Είς τόν Ίδιοκτήτην, καιτοι ουτός υποδεικνύει όροδείκτας, δίδεται τό δικαίωμα ένστάσεως ενώπιον του Ύπουργού διά την άκριβείαν της υποδείξεως των όρων έντός προθεσμίας δύο μηνών (άρθρ. 14§2). Η ένκμέτρησις σημαίνει, φυσικά, άπόλειαν πολυτίμου χρόνου διά τό άνεπαρκές τεχνικόν προσωπικόν, έστω και άν δέν αναστέλλεται ή πρόσδος της άλλης διαδικασίας έν τφ μεταξύ. Αναβάλλονται πάντως αί καταμετρήσεις εις άλλα κτήματα.

Ο καταργούμενος νόμος όριζεν (άρθρα 16, 17 και 20) ότι ή επιτροπή άπκαλοτριώσεως, εις ήν μεταίχεν ο Πρόεδρος των Πρωτοδικών, εις άλλος δημόσιος υπάλληλος και εις γεωπόνος, εξέδιδεν άμετακλήτως μέν την άπόφασίν της περί της άπκαλοτριουμένης έκτάσεως, περί των κλήρων, περί των κληρούχων—την κακήν όμως έγγραφήν ή παράλειψιν τούτων ή δύνατο νά άνάθεωρήσῃ ο Ύπουργός—και πινός άλλου ζητήματος άφορώντος την άπκαλοτριώσιν, περί δέ της άποζημιώσεως ή επιτροπή εξέδιδε γνω-

μεδέτισιν ἀπλῶς. Διὰ τὴν ἀποζημιώσιν ἀπεφαίνεται ἀμέσως κατόπιν ὀριστικῶς ὁ Πρόεδρος μόνος, ὡς δικαστικὴ ἀρχή, κατὰ τῆς ἀποφάσεως δ' αὐτοῦ ἐπιτρέπεται ἐντός 10 ἡμερῶν ἔφεσις εἰς τὸ Ἐφετεῖον. Ἡ ὀπωσδήποτε σύντομος καὶ ἀσφαλὴς διαδικασία αὕτη, καθίσταται συμφώνως πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῶν ἰδιοκτητῶν, μακροτέρα. Παρὰ τὴν ἔλλειψιν δικαστικοῦ προσωπικοῦ καὶ τὴν δυσχέρειαν τῆς ἀπαραιτήτου ἀποκλειστικῆς ἀπασχολήσεως καὶ ἐνὸς μόνου δικαστοῦ εἰς ἐκάστην ἐπιτροπὴν, ὁ νέος νόμος (ἄρθρα 17 καὶ 23) ὁρίζει δύο Πρωτεδικας διὰ τὴν ἐπιτροπὴν ἀκαλλοτριώσεως, ἀντὶ ἐξ αὐτῶν εἰκάζοντες περὶ τῆς ἀποζημιώσεως Πρόεδρου τοῦ Πρωτεδικῶν, θὰ εἰκάξῃ τὸ Πρωτεδικεῖον ὀλόκληρον.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἀμετάκλητον τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὰ λοιπὰ ζητήματα τῆς ἀκαλλοτριώσεως καταργεῖται διὰ τοῦ χορηγούμενου εἰς τὴν Ὑπουργὸν εἰκαιώματος (ἄρθρ. 17) νὰ κρίνῃ, μετὰ γνωμοδότησιν τοῦ συμβουλίου ἐποικισμοῦ, ἂν συντρέχῃ περίπτωσις παράθεσις τοῦ νόμου, ὅποτε παραπέμπει πρὸς νέαν ἐξέτασιν τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν.

Ἐκτὸς τῆς μεγάλης χρονοτριβῆς, ἣτις θὰ ἐπέρχεται ἐκ τοῦ γραφειοκρατικοῦ τούτου περιπάτου τῆς ὑποθέσεως, ὁ κίνδυνος τῆς ἐκ τοῦ κέντρου ἀμέσου ἢ ἐμμέσου ἐπεμβάσεως εἶνε καταφανής.

Ἀποκλεισμός καλλιεργητῶν πρὸς περιορισμὸν τῶν ἀκαλλοτριώσεων — Ὁ ἀγροτικὸς νόμος 2052 ἐχορτῆγει τὴν γῆν εἰς πάντα ἀκτῆμόνα καλλιεργητὴν, ἀνευ διακρίσεως ἂν ᾖ το κολλήγος— ἐν τῇ εἰδικωτέρα σημασίᾳ, δηλ. καλλιεργητῆς οὐ μόνον καταβάλλον εἰς τὸν ἰδιοκτητὴν ὡς γεώμορον ὀρισμένον ποσοστὸν ἐκ τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ συνδεδόμενος αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες του στενῶς πρὸς τὸ κτῆμα ἀπὸ μακροῦ χρόνου— ἢ ἂν ᾖ ο μορτίτης ἀπλοῦς, καταβάλλον καὶ αὐτὸς δηλ. γεώμορον, ἀλλὰ μὴ ἔχων τὸν μακρὸν ἐκείνον δεσμὸν πρὸς τὸ κτῆμα, ἢ ἀντισπορίτης, ἢ παρακεντὸς γεωργός, ἢ σέμπρος— εἶδος μορτίτου, ὡς ἐν Αἰτωλοακαρνανίᾳ— ἢ κουλουκτσῆς, ἢ ἄλλος τέλος καλλιεργητῆς. Ἐμμισθός ἢ μισθωτῆς. Διὰ τὴν σειρὰν δὲ μόνον τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ὀρισμένον κτῆμα ἐν περιπτώσει πυκνότητος εἶχον προέχουσαν σημασίαν ἢ ἐν τῷ κτήματι κατοικία καὶ καλλιεργεῖται τοῦ καλλιεργητοῦ, θὰ ἠδύνατο δὲ νὰ παρέχῃ ἐπίσης προτίμησιν ἢ καλληγικὴ ἰδιότης.

Διευνέτεο ὁ ἀγροτικὸς ἐκεῖνος νόμος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας μικρᾶς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἰδιοκτητὰς πάντων τῶν καλλιεργαζόντων τὴν ξένην γῆν, διότι ἡ τοιαύτη ἀνευ διακρίσεων ἀποκατάστασις ἐστηρίζετο εἰς τὴν αὐτὴν κοινωνικὴν ἀνάγκην.

Εἰς τὴν ἀνάγκην ἀφ' ἑνὸς ἴσως προνοίας ὑπὲρ παντὸς πραγματικοῦ καλλιεργητοῦ καὶ μάλιστα ὑπὲρ τῶν εὐρισκομένων, εἰς αὐθαρεσίας πολλὰ κ: τῶν ἰδιοκτητῶν, εἰς χειρότερος ἔρους ἐργασίας, ἀποτελοῦντων δὲ τὴν πλειονότητα τῶν ἀγροτῶν. Καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐστηρίζετο ὁ νόμος εἰς τὴν γεωργικὴν ἀνάγκην τῆς προνοίας ὑπὲρ τῆς παραγωγῆς, ἥτις ἦ ἀξίησιν διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας πρὸς τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν, καὶ δὴ ἐνισχυομένην διὰ τῶν συνεκτισμῶν. Ἡ μικρὰ δὲ ἄλλως τε καλλιέργεια ὑψίσταται κατὰ τὰ 95 ο) εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην ἰδιοκτησίαν παρ' ἡμῖν.

Διὰ τοῦς λόγους τούτους ὁ καταργηθεὶς νόμος δὲν ἐξήρει ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει τῆς ἀπαλλοτριώσεως τὰς λεγομένας, ὡς θὰ ἴδομεν, «αὐτοκαλλιεργείας», διότι οὔτε κοινωνικὸς οὔτε γεωργικὸς πρὸς τοῦτο συντρέχει λόγος. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ νόμου ἐκείνου δὲν ἐθίγη, οὐδὲ θὰ ἐθίγετο ἡ ὑποδειγματικὴ τυχὸν μεγάλη καλλιέργεια, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐλκυστήν παρ' ἡμῖν ἐξαιρέσιν—λ. χ. εἰς τὸν νομὸν Τρικυάλων ἢ Λαζερῖνα τοῦ Γ. Χρητῆκη Ζωγράφου. Διότι ἡ τοιαύτη καλλιέργεια ἐπροστικτεῖτο διὰ τῆς μὴ ἐκδόσεως Διατάγματος ἀπαλλοτριώσεως, τὸ ὅποιον ἄλλως τε καὶ ἐκδιδόμενον ἐπετρέπετο ν' ἀνακληθῆ (ἄρθρ. 10 νόμου 2052).

Ὁ νέος νόμος, παραγνωρίζων τὴν θεμελιώδη ἐκαίην ἀρχὴν τῆς ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως, καθιερεῖ ἀνεπιστημονικὰ διακρίσεις τῶν τε καλλιεργητῶν καὶ τῶν κτημάτων, ὅπως ἐκνεοποιήσῃ διὰ τῆς πλαγίας ὁδοῦ τὰς ἀξιώσεις τῶν γαιοκτημόνων περὶ περιορισμοῦ τῶν ἀπαλλοτριώσεων. Θέτει δηλαδὴ εἰς ὑστέραν μοῖραν ἢ καὶ ἀποκλείει ἐντελῶς τῆς ἀποκαταστάσεως τὴν πλειονότητα τῶν ἀγροτῶν, ἥτις τοῦς μὴ ἐπιμέρους καλλιεργητάς, ὅς καὶ τοῦς στερουμένους ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει γεωργικῶν ἐφοδίων, τοῦς ὁποίους ἡ προτέρα νομοθεσία ἐνίσχυε πιστωτικῶς πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἐφοδίων.

Μορατικὴ καλλιέργεια.—Ὡς «μορεῖται» δὲ προτιμώμενοι χαρακτηρίζονται ἐν τῷ νόμῳ (ἄρθρ. 5 § 11) περιοριστικῶς καὶ ἀτόπως: «οἱ δι' ἰδίων ἐφοδίων καὶ αὐτοπροσώπως καλλιεργοῦντες εἰς ἔτην ἰδιοκτησίαν, διδόντες δὲ ὡς ἀντάλλαγμα εἰς τὸν ἰδιοκτήτην ποσοστὸν ἐκ τῆς εἰς εἶδος παραγωγῆς τῶν καὶ ἔχοντες συνάψει τὴν πρὸς τοῦτο σχέσιν ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ κτήματος, καλλιεργηταὶ δὲ ἕνασθῶναι πάντες οἱ καθ' ὁσονδήποτε τρόπον καλλιεργοῦντες αὐτοπροσώπως καὶ ἔχοντες κύριον ἐπάγγελμα τὴν γεωργίαν».

Ἐπομένως εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀδικαιολογητῶς παραγωνιζομένων ἐν τίσσονταί μόνον οἱ μὴ παρέχοντες εἰς τὸν ἰδιοκτήτην ποσοστὸν ἐκ τῆς παραγωγῆς, ἀλλ' ὁσονδήποτε ἄλλο μίσθωμα εἰς εἶδος (ἀνευκορεῖται

κλπ.) ἢ εἰς χρῆμα, ὡς καὶ οἱ ἑμπίστοι καλλιεργηταί. ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ μορπιτεῖται οἱ μὴ εἰδόντες ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν ἰδιοκτήτην. ἀλλ' εἰς τὸν ἐνοικιαστήν, τὸ γεώμορον, οὐδ' ἔχοντες συνάψει ἀπ' εὐθείας μὲ τὸν ἰδιοκτήτην τὴν μορπιτικὴν σχέσιν. Εἰς πλείστα δὲ κτήματα ἢ σχέσι, αὕτη συνάπτεται μὲ τὸν ἐνοικιαστήν τοῦ κτήματος, ἄνευ μετολαβῆσεως τοῦ ἰδιοκτήτου. Ἐν Μακεδονίᾳ ἰδίᾳ οἱ γαιοκτῆμονες, ὧν ἡ πλειονότης εἶνε Ἰταλιανοί, ἐμμεταλευόμενοι συνήθως δι' ἐνοικιάσεων τὰ κτήματά των, εὐεργετοῦνται ἰδιαίτερος διὰ τῆς ἐντέχνου αὐτῆς διατάξεως. ἤτις οὕτω προστατεύει καὶ αὐτὰ τὰ δι' ἐνοικιάσεων διαχειριζόμενα μεσεγγυημένα ἢ ἐγκαταλελειμένα κτήματα.

Ἀυτοκαλλιέργεια. — Ὁ νέος νόμος, καθιερῶν κατὰ ἀντιγραφικὸν τρόπον τὴν μορπιτικὴν σχέσιν, προβαίνει καὶ εἰς τὸν ὄρισμόν τῆς περιφήμου αὐτοκαλλιέργειας. ἤτις κατ' αὐτὸν ἀρθρ. 5 § 12¹⁾ εἶνε «ἡ μὴ μορπιτική, ἢ ἐνεργουμένη εἴτε προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου ἢ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του, εἴτε τῇ βοήθειᾳ ἐμπίστον ἐργατῶν εἴτε διὰ μισθωτῶν καταβαλλόντων τὸ μίσθωμα, εἴτε εἰς χρῆμα, εἴτε εἰς εἶδος καθ' ὄρισμένον ἐκ τῶν προτέρων ποσόν.»

Ὡς εἶρηται, θὰ ἐδικαιολογεῖτο πρόνοια ὑπὲρ τῆς μεγάλης καλλιέργειας, ἐφ' ἧσον ἤθελεν ἀποφέρει ἰδίᾳ ἀνωτέραν παραγωγὴν διὰ χρησιμοποίησεως κεφαλαίων καὶ ὑποδειγματικῶν ἐν γένει μέσων. αὐχὶ δὲ ἀπλῶς, ὡς παρ' ἡμῖν συνήθως, μηχανικῶν τινων μέσων, δι' ὧν ἐπιτυχάνεται κυρίως ἡ ἐλάττωσις τῶν καλλιεργητικῶν δαπανῶν—λ. χ. διὰ συλλεκτικῶν μηχανῶν—οὐχὶ δὲ ἐνταῖς τῆς παραγωγῆς ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν μικρὰν καλλιέργειαν, ἢ ὅποια ἄλλως τε δύναται ἐπίσης νὰ χρησιμοποιεῖ μηχανικὰ μέσα διὰ τῶν συνεταιρισμῶν.)

Μικρὰ δὲ εἶνε ἡ καλλιέργεια ὅχι μόνον ἢ ἐνεργουμένη ὑπὸ τῶν μικροἰδιοκτητῶν, ἀλλὰ καὶ ἢ γινομένη ἐπὶ τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας ὑπὸ μορπιτικῶν, ἀντιποριτῶν ἢ ἄλλων ἀγροτῶν μὲ μικρὰ μέσα, κατὰ τεμάχια ἐπὶ τοῦ κτήματος.

Διὰ τῆς μεθόδου λοιπὸν τῆς τριαύτης αὐτοκαλλιέργειας, δὲν πρόκειται νὰ προστατευθῇ—ὡς καὶ κατωτέρω ἰθὺς ἴδωμεν—ἢ πράγματι μεγάλη καλλιέργεια μόνον, ἢ ἀπαντῶσα εἰς ἐλαχίστην κλίμακα παρ'

1) Καὶ κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν νόμον τοῦ 1921 (ἀρθρ. 8) αὐτοκαλλιέργεια, ἐν μέρει ἀπαλλοτριωταί θεωροῦνται οἱ ἔχουσαι σημαντικὰς βελτιώσεις καὶ ἀναποδομιχῆς ἀναγκαίους ἐν γεωργικῇ ἐμμεταλλεύσει, κτηνοτροφείᾳ, ἢ βιομηχανικῆς ἐγκαταστάσεως.

ἡμῖν. ἀλλ' ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία μὲ μινραν καλλιέργειαν, ἔτω μὴ μορτιτικὴν.

Εἰς τὸν τοιοῦτον ὅρισμὸν τῆς αὐτοκαλλιέργειας περιλαμβάνεται, ὡς φαίνεται, καὶ ἡ δι' ἐνοικιάσεων τοῦ κτήματος ἐνεργουμένη, ὁπότε μεταξὺ τοῦ ἰδιοκτῆτου καὶ τῶν μὴ μορτιτικῶν καλλιεργητῶν μεσάζει ὁ ἐνοικιαστής. Ἐὰν δέ, ὡς εἶδομεν, ἡ μορτιτικὴ σχέσηις συνήρθη μετὰ τοῦ ἐνοικιαστοῦ, αὕτη ἀποβάλλει κατὰ τὸν νόμον τὸν χαρακτῆρα τῆς μορτιτικῆς.

Αἱ συνέπειαι τῆς διακρίσεως τῆς καλλιέργειας. — Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα τὰς συνέπειας τῶν τοιούτων αὐθαϊρέτων διακρίσεων τῆς καλλιέργειας ὡς πρὸς τὴν ἀπαλλοτριώσιν. Κατὰ τὸ ἄρθρον 2 § 2 τὰ «μὴ μορτιτικῶς» καλλιεργούμενα κτήματα ἀπαλλοτριοῦνται μόνον ἐφ' ὅσον ἤθελεν ἀποδειχθῆ «κατόπιν προμελέτης» τὸ ἀπαραίτητον τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν καλλιεργητῶν, πάντως δὲ μένει ἀναπαλλοτριώτος ἕκαστις χιλίων στρεμμάτων. Κατὰ κανόνα λοιπὸν ἀποκλείεται εἰς τὰ τοιαῦτα κτήματα ἀτόπως ἡ ἀπαλλοτριώσις, ἢ δ' ἐξαιρέσις τοῦ ἀπαραίτητου εὐκόλως δύναται νὰ παρακάμπτεται διὰ μιᾶς «προμελέτης» ἢ ὀριστικῆς μελέτης ἀναλόγως τῶν ἀντιαγροτικῶν διαθέσεων.

Κατὰ τὴν § 4 τοῦ αὐτοῦ ἁρθρου «κτήματα ἀνευ οὐδεμιᾶς μορτιτικῆς καλλιέργειας καὶ αὐτοκαλλιεργούμενα ἐξ ὀλοκλήρου» — λ. χ. δι' ἀντισπορικῶν ἢ ἄλλων μισθωτῶν καλλιεργητῶν, ὡς εἴρηται — «ἀπαλλοτριοῦνται κατὰ τὸ ὑπερβάλλον τὰ χιλία στρέμματα μόνον ἐφ' ὅσον οἱ ὄμοροι μορτίζῃ ἢ καλλιεργηταὶ κάτοικοι ἀγροτικῶν κτημάτων μὴ κεφαλαιοχωρίων, οἱ ἔχοντες πλήρη τὰ γεωργικὰ ἐφόδια, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀποκατασταθῶσιν εἰς μὴ αὐτοκαλλιεργούμενον κτῆμα καὶ κατὰ τοιοῦτον, εἰ δυνατόν, τρόπον, ὥστε νὰ μὴ θιχθῆ ἡ αὐτοκαλλιέργεια». Ἐπομένως εἰς τοιαῦτα κτήματα ἀποκλείονται τῆς ἀποκαταστάσεως α') οἱ ἐγκάτοικοι καλλιεργηταὶ τῶν, οἱ ὅποιοι μάλιστα εἰς κολλὰ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἄλλοτε κολλῆγοι, μετεκπετόντες εἰς ἀπλοῦς καλλιεργητὰς τῆς «ἐννοίας τοῦ νόμου», χάρις εἰς τὴν αὐθαϊρετον διάρρηξιν τῆς κολλητικῆς σχέσεως ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου. Σημειωτέον δὲ ἐν Θράκῃ λ. χ. ἐπικρατεῖ ἡ ἐπὶ ἀντισπόρῳ καλλιέργεια, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ συνηθέστατα καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Π. Ἑλλάδι. Καὶ οἱ ἀντισπορικῆται λοιπὸν ἀποκλείονται. β') Ἐκ τῶν ὁμόρων καλλιεργητῶν ἀποκλείονται οἱ κάτοικοι κεφαλαιοχωρίων, ἐνφ' ἀκριβῶς πλεῖστα τῶν τοιούτων κτημάτων καλλιεργοῦνται ὑπὸ τῶν γειτονικῶν κεφαλοχωρικῶν, ὅχι μόνον τῆς Παλ. Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῶν Νέων Χωρῶν, λ. χ. εἰς τὰς περιφε

ρείας, Χαλκιδικῆς, Φλωρίνης, Κοζάνης, Ζίχνης, Παγγαίου. εὖτω δὲ ἀντι πυκνώσεως τοῦ πληθυσμοῦ δι' ἐποίκων εἰς τὰς Ν. Χώρας, ὑπάρχει φόβος νὰ ἐπέλθῃ ἑκπατρισμός πολλῶν Ἑλλήνων ἀγροτῶν. γ') Ἀποκλείονται τέλος τῆς ἀποκαταστάσεως ἐν τῇ «αὐτοκαλλιέργειᾳ» οἱ μὴ ἔχοντες πλήρη τὰ ἐφόδια, ἔηλ. ἔχει ἔλλοι, ἀφοῦ δὲν πρόκειται περὶ «μορτιῶν».

Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀπομένοντες κατόπιν τῆς τοιαύτης ἐπιτηδεύσεως ἑκκαθαρίσεως καλλιεργηταὶ πρέπει νὰ μὴ εἶνε δυνατὸν νὰ κατανεμηθῶσιν εἰς ἄλλα γειτονικά κτήματα. Καὶ ἐάν δὲ δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐγκατάστασις των ἀλλοδαπῶν καὶ καταλήξῃ ἡ ἐπιτροπὴ ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεώς των εἰς τὴν «αὐτοκαλλιέργειαν», πρέπει νὰ μὴ θιθῇ, εἰ δυνατὸν, αὕτη.

Τέλος κατὰ τὴν § 5 τοῦ αὐτοῦ ἀρθροῦ 2 ὀρίζεται ὅτι «εἰς κτήματα μετὰ ἢ ἄνευ μορτιτικῆς καλλιεργείας, ἀλλ' ἐν μέρει μόνον αὐτοκαλλιεργούμενα, ἀπαλλοτριῶσθαι κατὰ προτίμησιν ἢ μὴ αὐτοκαλλιεργουμένη ἔκτασις, ἢ δὲ αὐτοκαλλιεργουμένη τοιαύτη ἀπαλλοτριῶσθαι συμφώνως πρὸς τὸ προηγούμενον ἐδάφιο», ἔηλ. τὴν μνημονευθεῖσαν § 4. "Ὅ ἐστι πλαγίως διὰ τῆς δικταξείας ταύτης ἀνακηρρῦσσεται οὐσιαστικῶς ἀναπαλλοτριώσας καὶ ἡ τοιαύτη μερικὴ «αὐτοκαλλιέργεια» καὶ ἐκεῖ ὅπου κατὰ τὸ ἀρθρον 2 § 1 ὀρίζεται ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀπαλλοτριώσις, ἔηλ. εἰς τὸν νομὸν Τρικκάλων, ὅπου εἰς πολλὰ κτήματα θὰ ἀπαιρηθῶσιν, ἀρκεταὶ ἔκτασις διὰ τῆς μεθόδου τῶν «κουλουκίων». Ὡς εἰς ἔωμεν εἶναι, ἢ «ὀλοκληρωτικὴ» αὕτη ἀπαλλοτριώσις ὀφίσταται καὶ ἄλλην περιστασολὴν διὰ τῶν δικταξείων περὶ ἀνεπερκῶν ἐπορίων, περὶ ὀρίων τῶν κλήρων καὶ περὶ μὴ αὐτοτελοῦς ἀποκαταστάσεως τῶν μὴ στερουμένων γονέων καλλιεργητῶν.

Τὰ ἀπαλλοτριωτέα κτήματα.— Ἀπουσιασμός. — Ὁ παλαιὸς νόμος (ἀρθρ. 2) ὀριζεν ὀλοκληρωτικὴν μὲν ἀπαλλοτριώσιν τῶν κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ Δημόσιον, τὰς κοινότητας ἢ ἄλλα πρόσωπα δημοσίου δικαίου, εἰς τὰς μονὰς ἢ εὐαγὴ ἐν γένει ἰδρύματα, ὡς καὶ εἰς γαιοκτήμονας μὴ ἐπιμελουμένους αὐτοπροσώπως τὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος ἕνεκα τῆς συνήθους διαμονῆς των εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν — γαιοκτήμονας κατοικοῦντας μόνιμως εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, κατὰ τὸν νέον νόμον (ἀρθρ. 2 § 1 κ).

Σημειωτέον ὅτι ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ absentéisme, ἀπουσιασμοῦ, εἶνε ἢ μὴ αὐτοπρόσωπος ἐπιμέλεια τοῦ ἰδιοκτήτου ἐπὶ τοῦ κτήματος, ἕνεκα ἀπουσίας του ἐξ αὐτοῦ. «Ἀπουσιάζων» δηλ. ἰδιοκτήτης (absentéiste) δὲν εἶνε μόνον ὁ κατοικῶν ἢ διαμένων εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν Ἑλλάδι κατοικῶν, μὴ ἔχων ὁμῶς διαρκῆ ἢ τοῦλ.

συνήθη διαμενῶν ἐν τῷ κτήματι, μὴ δ' αὐτοκαλλιεργῶν αὐτό. Ἀνάλογος εἶνε ἡ διάταξις τοῦ ρουμανικοῦ νόμου τοῦ 1921, καθ' ἣν ὡς «ἀπουσιάζοντες» θεωροῦνται, ὑπαγόμενοι εἰς ἐλοκληρωτικὴν ἀπαλλοτρίωσιν, οἱ ἐνοικιάζοντες διαρκῶς τὰ κτήματά των καὶ ὑπεβαλλόμενοι εἰς διπλοῦν ἔγγειον φόρον. Κατὰ τὴν ὠραίαν διατύπωσιν τοῦ Gide Cours d'Économie Politique II, ἐκδ. 4, 1919, σελ. 515 ἡ ἀπουσία σμὲς εἶνε συνήθεια τῶν ἰδιοκτητῶν ἢ εἰσοδηματιῶν νὰ διαμένουν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἢ τοῦλάχιστον ἐξω τῶν γαιῶν των. «Ἡ ἔγγειος ἰδιοκτησία εἶνε κοινωνικὴ λειτουργία, ἣτις πρέπει ν' ἀσκῆται αὐτοπροσώπως καὶ ἔχει δι' ἀντιπροσωπεύσει. τοῦθ' ἕπερ ἄλλως εἶνε ὁ κανὼν δι' ὅλας τὰς κοινωνικὰς λειτουργίας. Ἡ ἔγγειος ἰδιοκτησία στερεῖται βίαιως ἀπ' ἣς ὁ τιτλοῦχος τῆς δὲν ἔχει ἄλλον ρόλον παρὰ νὰ εἰσπράττῃ ἐνοίκια, ἀπεικνύων διὰ τοῦ ἀπουσιασμοῦ του ὅτι ζεῖ ὡς πρᾶξιτον.» Καὶ προσθέτει περὶ τέρῳ ὁ Gide, ὅτι «ἐπιστάται ἢ ἐνοικιαστὴν παραδλάπτουν συνήμως τοὺς καλλιεργητὰς καὶ τὴν γεωργίαν».

Καὶ ἔμοις ἡ ἰδιότης τοῦ τοιοῦτου ἀπουσιασμοῦ χαρακτηρίζει τὴν μεγίστην πλειονότητα τῶν Ἑλλήνων ἰδιοκτητῶν.

Εἰς τὰ λοιπὰ ἰδιωτικὰ κτήματα ἀφίνοντο διὰ τοῦ προτέρου νόμου

1) Ποβ. Gide, αὐτόθι, σελ. 237: «Ἐἶν ἡ ἰδιοκτησία εἶνε κοινωνικὴ λειτουργία, ἢ ἀναγνώρισις τοῦ δικαιοῦματος τῆς ἰδιοκτησίας ἔδει νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὸν ὄρον τῆς πραγματικῆς ἐνασχόησεως τῆς λειτουργίας ταύτης. Εἶνε ἀκριβῶς ὁ ἀκολουθούμενος γενικῶς κανὼν σήμερον δι' ὅλας τὰς παραχωρήσεις ἢ πωλήσεις γαιῶν εἰς τὰς ἀποικίας ἀπαιτεῖται ἡ κατοικία κοῖ ἢ πραγματικὴ καλλιέργεια. Δὲν βλέπομεν διατὶ ἐκεῖνο ποῦ θεωρεῖται ἀναγκαστικὸν διὰ νὰ στηρίξῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας εἰς τὰ νέα μέρη, θὰ ἐκρίνεται περιττὸν διὰ τὴν ἰδιοκτησίαν εἰς τὰς παλαιὰς χώρας. Κοῖ ἢ ἀπέφειγα κανεὶς το σκάνδαλον νὰ βλέπῃ εἰς πολλὰ κράτη, ὅπως εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀχανεὶς ἐκτάσεις γαιῶν κατεχομέτας ὑπὸ ἰδιοκτητῶν, οἵτινες ἀπρακτοῦν, καθ' ὃν χρόνον ἐργάται τῆς γῆς μεταναστεύουν ἢ ἀποθηήσκουν ἐξ ἀθλιότητος, ἐλλείφει γαιῶν. Διὰ τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν μεταλλείων ὁ νόμος προβλέπει τὴν ἐκπτώσιν ἐν περιπτώσει μὴ ἐκμεταλλεύσεως. Κατὰ τὸ δίστημα τοῦ πολέμου εἰδικὸς νόμος ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἰδιοκτητὰς νὰ καλλιεργοῦν τις γαίαις των, ἄλλως ἢ καλλιέργεια θὰ ἐγίνετο ὑπ' ἄλλων ἰδιοκτητῶν ἢ ὑπὸ τῆς κοινότητος. Καίτοι ὁ νόμος οὗτος ἐφαρμόσθη ἐλάχιστα, ἔχει ἐντούτοις ἐνδεικτικὴν σημασίαν διὰ τὸ σύστημα τῆς ἰδιοκτησίας, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ εἰσαχθῇ μετα τὸν πόλεμον. — Καὶ παρ' ἡμῖν ἐτυχε μικρὰς ἐφαρμογῆς ὁ νόμος 1046 (1917) «περὶ ἐπιτάξεως ἀγροτικῶν κτημάτων καὶ δασῶν». — Περὶ τῆς ἀναγκαστικῆς ἐν Γερμανίᾳ καλλιέργειας ἴδεζ' ἐν σελ. 313 παρόντος τόμου Max Sering, «Ἡ Γερμανικὴ πολεμικὴ οἰκονομία». — Περὶ τῶν ἰταλικῶν ἀγροτικῶν συνθηκῶν βλ. μεταξὺ ἄλλων Ghino Valenti, Studi di Politica Agraria, Roma 1914. — J. Aguet, La terra ai contadini, Roma 1920, — C. Roux, La question agraire en Italie, Paris, 1910.

χιλία στρέμματα ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτῆτου καθ' ἑλὴν τὴν Ἑλλάδα, πλην διὰ τὸν νομὸν Τρικκάλων. Ἐποῦ λόγῳ τῆς πυκνότητος τοῦ πληθυσμοῦ ἀφίνετο καὶ ὀλιγωτέρα ἐνδεχομένως ἔκτασις τῶν χιλίων στρεμμάτων μέχρι τοῦ 1)10 τοῦ κτήματος. Ὁρθότερον βεβαίως ἢ ἄρα, ἐν περιπτώσει πυκνότητος καλλιεργητῶν, νὰ μὴ μένῃ ἄνευ κλήρου μέρος αὐτῶν, διὰ νὰ κρατῆται ἀνακαλλοτριπτῶν τμήμα ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτῆτου. Ἄλλ' ἔκαταργηθεὶς νόμος, μὴ περιέχων τὰς διαφόρους διατάξεις τοῦ νέου, δι' ὧν περιορίζεται ἐμμέσως ἢ ὑπὲρ τῶν ἀγροτῶν μέρος τοῦ κτήματος, ἔφινε περισσοτέρον ἔκτασιν εἰς τοὺς ἀγρότας καὶ εἰς αὐτὸν ἴσως ἀκόμη τὸν νομὸν Τρικκάλων διὰ πολλὰ κτήματα, πολλῶ δὲ μᾶλλον εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Διότι ἰδοὺ πῶς κανονίζεται τὸ ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτῆτου ἀνακαλλοτριπτῶν μέρος διὰ τοῦ ἀρθροῦ 2 § 1 τοῦ νέου νόμου

Πάντα τὰ μορτιτικῶς ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει καλλιεργούμενα κτήματα δύνανται ν' ἀπαλλοτριωθῶσι, καὶ ἔτι:

α) Εἰς τὸν νομὸν Τρικκάλων ἐλεκληρωτικῶς ὑπὲρ ὄλης τῆς σειρᾶς τῶν δικαιουμένων κλήρου, ὡς καθορίζεται αὕτη εἰς τὸ ἀρθρον 5. Φυσικὰ καὶ ἔδῳ προσατεύονται αἱ ὀλικαὶ ἢ μερικαὶ «αὐτοκαλλιέργειαι»: κατὰ τὰ προειρημένα. Εἰς τὸν νομὸν Φλωρίνης ἰσχύει τὸ αὐτό, μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι ἀποχωρίζονται πάντως ὑπὲρ τῶν ἰδιοκτητῶν 100 - 200 στρέμματα.

β) Εἰς τοὺς νομοὺς Ἀριστοῦ, Πέλλης, Ἰωαννίνων, Πρεβέζης, Ἄρτης καὶ Ἀττικβοιωτίας ἀπαλλοτριούται ἕτη ἔκτασις ἀπαιτεῖται πρὸς ἐγκατάστασιν τῶν «μορτιτῶν» τοῦ κτήματος — ὑπὸ τὴν ρηθείσαν περιορισμένην «ἐννοίαν τοῦ νόμου». Μεθ' ἧς ἀποχωρίζεται ἔκτασις χιλίων στρεμμάτων ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτῆτου, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐγκαταστήσῃ οὗτος «αὐτοκαλλιέργειαν» ἐντὸς τριετίας. Διὰ τῆς μεθόδου δηλαδὴ τῆς ταύτης «αὐτοκαλλιέργειας» οἱ ἰδιοκτῆται πολλῶν κτημάτων θὰ εἰσπράττουν πολὺ ὀψηλότερον ἀντίσπερον ἢ μίσθωμα λόγῳ τῆς ζητήσεως τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ; μὴ ἀποκαθισταμένους ἀντισπορίτας, ἢ ἄλλους «μὴ μορτιτας» καλλιεργητάς, δὲν ἀποκλείεται δὲ καὶ διὰ πωλήσεως — ἀδείας τοῦ Ὑπουργείου ἐφ' ὅσον ἀκόμη θ' ἀπαιτῆται τοιαύτη — τῆς ἐκτάσεως ταύτης εἰς τοὺς μὴ ἀποκαθισταμένους; μεγάλη χερδσοκοπία εἰς βάρος των. Τέλος μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦτον τῶν 1000 στρεμμάτων ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτῆτου ἐγκαθίστανται οἱ λοιποὶ καλλιεργηταί, ἐφ' ὅσον περισσεύει γῆ, καὶ ἐφ' ὅσον, ὡς εἴρηται, δὲν χαρακτηρίζεται αὕτη «αὐτοκαλλιέργεια».

γ) Εἰς τοὺς λοιποὺς νομοὺς τῶν Νέων Χωρῶν ἀποχωρίζονται κατὰ πρῶτον ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτῆτου χιλία στρέμματα, μεθ' ἧς ἐγκαθίστανται οἱ «μορτιταί». Μετ' αὐτοὺς ἀποχωρίζεται καὶ ἕτη ἔκτασις 5 ἕως 10 ὄλων

χιλιᾶδων στρεμμάτων ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτητοῦ, κατὰ τὴν κρίσιν τῆς ἐπιτροπῆς ἀπαλλοτριώσεως, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς «αὐτοκαλλιέργειας» ἐντὸς τριτοῦς προθεσμίας, δυναμένης νὰ παραταθῆ εἰς ἕξαετή. Μετὰ τοῦτο κατανέμονται οἱ λοιποὶ «μὴ ἐγκάτοιχοι» καλλιεργηταὶ εἰς πάντα τὰ ἔσοδα κτήματα ἀναλόγως. Χάρις δὲ εἰς τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς ἐκτάσεως ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτητοῦ, ἡ ἐγκατάστασις προσφύγων ἢ ἄλλων ἐποίκων, μετὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐπιτροπῆς ἀπαλλοτριώσεως, ἀποκλείεται πλέον εἰς τὰς ἀπαλλοτριώτους ἐκτάσεις ἐπὶ ζῆμίᾳ τοῦ ἐποικισμοῦ, οὕτινος περιττὸν νὰ ἐξαρθῆ ἡ ἐθνικὴ σημεῖα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόλυτος πλέον ἀνάγκη διὰ τοὺς πρόσφυγας τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς.

δ') Εἰς τοὺς λοιποὺς νομοὺς τοῦ Κράτους ἀποχωρίζονται κατὰ πρῶτον — παρὰ τὴν γενικὴν σχεδὸν πυκνότητα τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ — χίλια στρέμματα, εἰς τὰ πέραν δὲ τούτων ἐγκαθίστανται: οἱ ἐν αὐτοῖς καλλιεργουντες «ἐγκάτοιχοι μορτῖται», καὶ τοῦτο ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκεῖς γαῖαι εἰς ἔσοδα δημόσια, μοναστηριακὰ ἢ εὐζῶν ἰδρυμάτων κτήματα. Δηλ. καὶ αὐτοὶ οἱ μόνοι δικαιοῦμενοὶ ἐγκάτοιχοι «μορτῖται» ἐκσφενδονίζονται κατὰ προτίμησιν εἰς ἄλλα γειτονικὰ κτήματα, εἰς μακρὰν συνήθως ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν κατοικιῶν των.

Χαρακτηριστικὸν εἶνε ὅτι ἡ τῶσον δυσμενῆς αὐτῇ διάταξις ἀφορᾷ καὶ αὐτὴν τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Φθιώτιδα, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία, χάρις εἰς τὴν ἀντιαγροτικὴν στάσιν τῶν παραδόξων «ἐντολοδόχων» τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ τῶν περιφερειῶν τούτων καὶ τὴν υἱεθέτησιν τῶν ἀξιώσεων τῶν ὑπὸ τῆς τότε Κυβερνήσεως.

Τὶ δὲ νὰ λεχθῆ διὰ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, δι' ἣν ἐπετεύχθη, χάρις εἰς ὀλίγους ἐνδιαφερομένους, ἡ σκανδαλώδης ἐνοσφίνωσις εἰς τὸν νόμον μιᾶς εἰδικῆς ἐξαιρέσεως τῶν «σέμπρων» (ἀρθρ. 5§13), διὰ τῆς ὁποίας ἀποκλείονται ἐντελῶς οὗτοι, δηλ. αὐτοὶ οἱ μορτῖται! Διότι οὐδὲν ἄλλο ἢ μορτῖται μὲ ἐποσειώδεις διαφορὰς τῆς σχέσεως εἶνε τῶσον οἱ κολλήγοι ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ὅσον οἱ τσιφτσιῆδες ἐν Μακεδονίᾳ, οἱ «σέμπροι» ἐν Αἰτωλοακαρνανίᾳ κλπ. Προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ ἐξαιρεθῆ φανερὰ ἡ Αἰτωλοακαρνανία τῆς ἀπαλλοτριώσεως παρ' ἢ νὰ γίνῃ τοῦτο διὰ τῆς τριαύτης περιστροφῆς.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ φαινομενικὴ εὐνοια πρὸς περιφέρειας τινὰς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπαλλοτριώσιν κάτω τῶν 1000 στρεμμάτων ἐλαττώνεται. Διότι ὀρίζεται:

ε') Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ τυχὸν ἀπαλλοτριουμένη ἐκτάσις κάτω τῶν 1000 στρεμμάτων ἀπαλλοτριούται μόνον ἐφ' ὅσον χρειάζεται «πρὸς ἐγκατάστασιν τῶν νῦν καλλιεργουμένων ἐν τῇ κτήματι μορτῖτων», εἰς τὸν νο-

μόν δὲ Τρικάλων διὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ἐξομοιοῦνται πρὸς μορτίτας καὶ οἱ ἐπὶ ἀντιστόφῳ καλλιεργουόντες — οὐχὶ ἄλλοι καλλιεργηταὶ — ἐνῶ ἐξ ἄλλου εἰς τὸν νομὸν Ἀαρύσης καὶ αὐτοὶ οἱ μορτίται τῶν ταιούτων κτημάτων κάτω τῶν 1000 στρεμμάτων μετατίθενται κατὰ προτίμησιν εἰς ἑμώρα κτήματα δημόσια ἢ μοναστηριακὰ ἢ ἀνήκοντα εἰς ἰδιοκτητὰς μονίμως κατοικοῦντας εἰς τὴν ἄλλοδαπὴν.

Διαιρέσεις κτήματος. Πλείονα κτήματα ἑνὸς ἰδιοκτήτου. — Κατὰ τὸν ἀγροτικὸν νόμον 2052 (ἄρθρ. 3 § 2) ἐπὶ μὴ ὑποκειμένον εἰς ἀπαλλοτριώσιν τμήμα ὑπολογίζεται ἐπὶ τῆς συνολικῆς τοῦ ἀπαλλοτριουμένου κτήματος ἐκτάσεως, ἀνεξαρτήτως τῆς ὑφισταμένης τυχὸν ἐπ' αὐτοῦ οἰουδήποτε εἰδους διαιρέτης ἢ ἐξ ἀδικαιρέτου συγκυριότητος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ πρὸ τῆς 1 Ἰουλίου 1917 πραγματικὴ κατάστασις, ἀδιαφόρως τῶν μετέπειτα γενομένων κατατμήσεων, ἐκτὸς ἂν αὗται ἐγένοντο διὰ πωλήσεων εἰς καλλιεργητὰς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῶν εἰς μικροῖδιοκτητὰς. Περαιτέρω δὲ ἡ § 3 τοῦ αὐτοῦ ἀρθροῦ ὀρίζει, ὅτι τὸ ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτήτου ἀναπαλλοτριώτον τμήμα ὑπολογίζεται ἐπὶ ἑνὸς μόνου κτήματος αὐτοῦ ὀριζομένου ὑπ' αὐτοῦ, τῶν λοιπῶν ὑποκειμένων εἰς ὀλικὴν ἀπαλλοτριώσιν.

Καὶ ἐνταῦθα καινοτομεῖ δυσμενῶς διὰ τοὺς ἀγρότας ὁ νέος νόμος (ἄρθρ. 2 § 11.) Ὁμιλεῖ περὶ ἐξ ἀδικαιρέτου συγκυριότητος, ὅποτε ἡ ἀπαλλοτριουμένη ἐκτασις θεωρεῖται ἀνήκουσα ἐξ ἀναλογίας εἰς πάντας τοὺς συνιδιοκτητὰς. Ἐπὶ διηρημένης δηλ. κυριότητος, ὅπως συμβαίνει διὰ πολλὰ κτήματα ἔχοντα τίλους διαφόρους κατὰ τμήματα, ἴδια τὰ τουρκικά, ἕκαστος ἰδιοκτήτης ἀπολαύει τὸ ἀναπαλλοτριώτον τμήμα ὀλόκληρον. Ἐπίσης εἰς ἰδιοκτητῆς κτισίων κτημάτων χαίρει τοῦ ἀναπαλλοτριώτου δι' ἕκαστον τμήμα καὶ ὅταν ταῦτα συνέχωνται, ἀλλ' ἔχουν διακριτέαν ἕκαστον ὀνομασίαν ἢ συνοικισμὸν ἢ γεωργικὴν ἐκμετάλλευσιν! Τὴν ἐννοίαν ταύτην τοῦ νόμου διασπρίζει ρητῶς καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 τῆς 20 Αὐγούστου 1922 ἐγκύκλιος τοῦ Ἐκτετατοῦ Γεωργίας (ἐδ. 8), ἡ περιέχουσα ἐρμηνείαν καὶ ὁδηγίαν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου.¹⁾

1) Τὸ χρονικὸν ὄριον διὰ τὰς κατατμήσεις ὁ νέος νόμος μεταθέτει, ἀπὸ τῆς 1 Ἰουλίου 1917, ὡς εἶχεν εἰς τὸν νόμον 2052 (ἡ πρώτη ἀγροτικὴ νομοθεσία τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ἔχουσα ἐν Θεσσαλονίῃ ἤδη τὴν 22 Μαΐου 1917), εἰς τὴν 29 Δεκεμβρίου 1917, ὡς ἔχουσα ὁ ἑσπερινὸς τὴν νομοθεσίαν ἐκείνην εἰς ἕλκον τὸ κρῆτος νόμος 1072.

Ἄλλαι ἐξαιρέσεις ἀπὸ τῆς ἀπαλλοτριώσεως. — Μεταξὺ τῶν εἰσ-
 γέρων ἐξαιρέσεων ἀπὸ τῆς ἀπαλλοτριώσεως (ἄρθρ. 2), αἱ ἐπολεῖται, ὑπὸ
 διατύπων γενικότητος, ὑποκρύπτουσι καὶ ἱκανοποιήσεις ὀλίγων γαιο-
 κτημόνων, εἴνε καὶ ἡ, ἐξ ἡς, διάταξις, προστεθεῖσα κατὰ τὴν τελευταίαν
 συζήτησιν εἰς τὴν § 17 τοῦ ἄρθρου 2: «Ἐκτάσεις παραχωρηθεῖσαι
 ὑπὸ τοῦ Δημοσίου πρὸς καλλιέργειαν δι' εἰδικῆς συμβάσεως καθὼς καὶ
 ἐκτάσεις, ἐφ' ὧν ὑφίστανται ἐκχερεῖς εἰς αἰς σχετικαὶ πρὸς τοιαύτας
 συμβάσεις, ἐξαίρουνται τῆς κατὰ τὸν παρόντα νόμον ἀπαλλοτριώσεως».

Ἀδήλων καὶ ἐκτασιν, δύναται: νὰ λάβῃ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἡ τρι-
 αύτη διάταξις.

Καὶ ὡς πρὸς τὰ ἀπαλλοτριωτέα κατὰ τὸν παλαιὸν ἀγροτικὸν νόμον
 (ἄρθρ. 3 § 5) λιθάδια, ἦτοι τὰ ἐλάφη τὰ ἀκατάλληλα μὲν πρὸς καλ-
 λιέργειαν, ἀλλὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν κτηνοτροφίαν παρακειμένων συνοι-
 κισμῶν, περιλαμβανόμενα ἐντὸς ἀπαλλοτριουμένων ἐν γένει κτημάτων,
 καινοτομεῖ ὁ νέος νόμος (ἄρθρ. 2 § 8) δυσμενῶς πρὸς τοὺς ἀγρότας,
 διότι περιορίζει τὴν ἀπαλλοτριωσιν μόνον ὑπὲρ τοῦ ἀγροτικοῦ συνοι-
 κισμοῦ τοῦ κτήματος, εἰς 3 ἀνήκει τὸ λιθάδιον, ἀποκλείων τοὺς πα-
 ρακειμένους.

Ἀφ' ἑτέρου ἡ § 9 τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου εἰσάγει τὴν θεωρητικῶς ὀρ-
 θὴν, ἀλλ' ἐπικινδύνον ἐν τῇ ἐφαρμογῇ διάταξιν, καθ' ἣν «καλλιεργήσιμα
 τμήματα λιθαρίων, ὧν ἡ καλλιέργεια ἤθελεν ἐπιφέρει τὴν παρεμπόδισιν
 τῆς κτηνοτροφικῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ὅλης ἐκτάσεως τοῦ λιθαρίου,
 εἴεν ἀπαλλοτριωταί».

Περαιτέρω ἀποκλεισμός κληροῦχων. — Ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα τὰ
 δικαιούμενα ἀποκαταστάσεως, ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, κατὰ τὰ προειρημένα,
 ἐπιτρέπεται δι' αὐτὰ ἡ ἀπαλλοτριωσις, τὸ ἄρθρον 3 εἰσάγει εἰς τὴν σει-
 ράν τῆς προτιμήσεως τὴν οὐσώδη διάκρισιν μεταξὺ «μορπιῶν», οἵτινες
 προτιμῶνται, καὶ μὴ τοιούτων, ὡς καὶ καλλιεργητῶν ἐχόντων κλήρη τὰ
 ἐφόδια καὶ τῶν στερουμένων αὐτῶν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει. Ὁ στερουόμενος
 ὄχι μόνον ὑστεροῦν ἐν τῇ σειρά, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἄρθρον 8 § 2 λαμβάνει
 ἡλαττωμένον κλήρον, ἢ κλ. τὸ ἡμισυ ἢ τὸ τέταρτον αὐτοῦ μέχρι συμπλη-
 ρώσεως τῶν ἐφοδίων, ἐν τῇ μεταξὺ δὲ τὸ ὑπόλοιπον τῶν κληρῶν τῶν
 παραμένει εἰς τὸν ἰδιοκτήτην, χωρὶς ὅμως τὸ ὀφλοσκόπον ταῦτο νὰ περι-
 ορίζει τὴν παραμείναν ἀναπαλλοτριωτὸν ὑπὲρ τοῦ ἰδιοκτήτου ἐκτα-

1) Πβλ. καὶ Β. Διάταγμα 13 Ὀκτωβρίου 1922 περὶ τῶν δικαιουμέ-
 νων εἰς ἐγκατάστασιν καλλιεργητῶν κτημάτων κτηροχθέντων ἀπαλλοτριώσεως.

σιν, κατὰ τὸ ἄρθρον 8 § 3, καὶ συνεπῶς οἱ τοιοῦτοι κληρονομοὶ δύνανται ν' ἀποκλεισθοῦν καὶ ἐντελῶς.

Ἡ καταργηθεῖσα τοῦναντίον νομοθεσία ἐχορτάγει καὶ εἰς τοὺς στερούμενους ἐφοδίων πλήρη, κλήρον, συγχρόνως δ' ἐπρονόει δι' εἰδικῆς πιστωτικῆς βεγθεσίας νὰ ἀποκτήσουν οὗτοι ἑμέσως τὰ ἐφόδια καὶ καταστῶν παραγωγικοί.

Καὶ ὁ τελευταῖος ρουμανικὸς νόμος, κατ' ἀντίθεσιν τῶν παλαιότερων, δὲν κάμνει πλῆθον διακρίσιν ἐπὶ τῇ βῆσει τῆς κατοχῆς τῶν ἐφοδίων. Τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι θὰ μείνῃ ἀκαλλιέργητος ἡ γῆ, ἀλλεῖψει ἐφοδίων δὲν εἶνε ράσιμον. Διότι καὶ ἂν δὲν ἐπέλλη ἄμεσος ἢ πιστωτικὴ ἐνίσχυσις — ἐπὶ γεωργικῷ ἐνεχύρῳ τῶν ἐφοδίων καὶ τῆς παραγωγῆς — οἱ στερούμενοι ἐξοικονομοῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τοῦ συγχωρήου των. Οὕτω ἐκ 5095 ἀποκατασθέντων εἰς τὴν Θεσσαλίαν καλλιεργητῶν οἱ μὲν 4296 κολλήγοι ἐκαλλιέργησαν ἑλαί τὸν κλήρον των, ἀδιάφορον ἂν εἶχον πλήρη ἢ ἀτελῆ, τὰ ἐφόδια. Ἐκ δὲ τῶν ἀποκαταστάντων 799 παρακεντέθων 156 ἐξερμίσθωσαν τὸν κλήρον των, μόνον δὲ 79 τὸν ἄρῃσαν χέρσον καὶ ἐκ τούτων οἱ 19 ἦσαν σ-ρατιῶται. Καὶ ταῦτα ἄνευ ὠργανωμένης ἀκόμη γεωργικῆς πίστεως, κατὰ τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου, ὁπότε ἦτο ἀνθρώπινον βεβαίως νὰ συμβῶσι λάθη τινὰ καὶ παραλείψεις.

Σημειωτέον πρὸς τούτους ἐπιμεταξὺ τῶν διαφόρων λόγων ἀποκλεισμοῦ ἐκ τῆς ἀποκαταστάσεως εἶνε, κατὰ τὸ ἄρθρον 6, ὡς καὶ κατὰ τὸ ἀρχικὸν νομοσχέδιον, ἡ καταδίκη ἐπὶ ἀνυποταξίᾳ ἢ λιποταξίᾳ, ἐφ' ἧσιν αἱ πράξεις αὗται διεκράχθησαν μετὰ τὴν 1. Ἰανουαρίου 1921, ὡς καὶ ἡ καταδίκη δις ἀπὸ τοῦ 1920 καὶ ἐντέθεν ἐπὶ ζυφοκλοπῆς ἢ ζυφοκτονίᾳ. Διηλ. οἱ διεκράξαντες τὰ ἀδικήματα ταῦτα πρότερον — ἐπὶ τῆς «Τυραννίας» — καλῶς τὰ διεκράξαν. Ἐπιπύρωσις καὶ τοῦτο τῆς γνωστῆς μετανοεμβριανῆς ἰδεολογίας, ἐφ' ἧς ἐστηρίχθη καὶ τὸ περίφημον ψήφισμα τῆς Συντακτικῆς Συνελεύσεως τὸ ὄρισεν ἐπι θ' ἀνεγείροντο ἀναμνηστικαὶ στήλαι εἰς τοὺς τότε ταφεκισθέντας — λιποτάκας ζηλ., αὐτομόλους καὶ στασιαστάς!

Ἄξιον μνημόνευτος πρὸς τούτους καὶ μία ἄλλη λεπτομέρεια. Καίτοι οἱ στερούμενοι ἐφοδίων, ἐφ' ὧν ἐστρατεύθηδάν κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον, ἐθεωρήθησαν, εἰς τὴν ὀριστικὴν διατύπωσιν τοῦ νόμου, ὡς ἔχοντες αὐτά, ἐν τούτοις κατὰ τὸ ἄρθρον 6 § 2, ὅσοι δὲν ἐκαλλιέργησαν αὐτοὶ ἢ διὰ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας των ἐπὶ διατίαν τὰ 3/4 τῶν κλήρου. Ἐν ἔλαθον δυνάμει τῶν προγενεστέρων νόμων. ἢ τὸν ὅποιον ἦν λάθουν διὰ τοῦ νέου νόμου, στεροῦνται αὐτοῦ. Οὕτω καὶ εἴθετι εἰ λόγῳ τῆς στρατεύσεως μὴ θυντηθέντες νὰ καλλιεργήσουν ἀδικεῦνται, ὡς καὶ εἰ μὴ τυχόν.

τες πιστωτικῆς ἐνισχύσεως ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1920 πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἐφοδίων λόγῳ τῆς ἀναστολῆς τῶν προτέρων ἀγροτικῶν μέτρων.

Καὶ ἄλλῃ δυσμενῆς διὰ τοὺς ἀγρότας καινοτομίαι εἰς τὸ ἄρθρον 5. ἐπαυξάνουσα καὶ αὐτῇ ἐμμέσως τὴν εἰς τὸν ἰδιοκτήτην παραμένουσαν ἔκτασιν, ἀφαίρει ἀπὸ τοὺς ἀποκαθισταμένους ἀγάμους ἄρρενας ἐνηλίκους καὶ τοὺς ἐγγάμους ἀνηλίκους, ἐφ' ἔσον ἀμφότεροι δὲν στεροῦνται γονέων, τὸν πλήρη κλῆρον, τὸν ὅποιον ὀρθῶς ἐχορήγει ὁ καταργηθεὶς νόμος. Διότι ἀπέβλεπεν ὁ νόμος ἐκεῖνος εἰς τὴν ἐπάρκειαν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι λόγῳ τῆς ἐνηλικιότητός των ἢ τοῦ γάμου των ἔχουσι ἀπόλυτον ἀνάγκην αὐτῆς, ἂν μὴ ἀμέσως, πάντως εἰς προσεχέστατον χρόνον.

Διὰ τοῦ ἄρθρου 8 § 2 τοῦ νέου νόμου προστίθεται μόνον φειδωλῶς εἰς τὸν γεωργικὸν κλῆρον τοῦ πατρὸς ἔκτασις ἴση πρὸς τὸ ἔν τέταρτον αὐτοῦ δι' ἕκαστον ἄρρεα τέκνον μὴ ἀποκαθιστάμενον, ἐν συνόλῳ δὲ ὁ οὕτω ἐπαυξανόμενος γεωργικὸς κλῆρος δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τὸ διπλάσιον τοῦ ἀρχικοῦ.

Περιορισμὸς τῶν κληρῶν.— Ἄλλ' ὁ νέος νόμος παραβλέπει καὶ ἄλλην ἀρχὴν τοῦ καταργουμένου, καθ' ἣν ἡ ἔκτασις τῶν κληρῶν δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται διὰ τοῦ νόμου. Διότι οἱ κληροὶ ποικίλλουν ἀναλόγως ἰδίᾳ τοῦ εἶδους τῆς καλλιεργείας, τῆς ποιότητος τῆς γῆς καὶ τῆς παραγωγικότητος τῶν καλλιεργητῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἔκτασις πρέπει νὰ καθορίζεται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἀπαλλοτριώσεως ἀναλόγως τῶν ἑκαστουχοῦ συνθηκῶν. Θίτει λοιπὸν ὁ νέος νόμος ἀνώτατον ὄριον ἐκτάσεως τῶν κληρῶν, ὅχι δι' ὅλα τὰ κτήματα ἐπαρκῶς, χαμηλότερον διὰ τὸν νομὸν Τρικυάλων, ὑψηλότερον διὰ τὸν νομὸν Λαρίσσης καὶ ἑξομοιώνει πρὸς τὰς δύο κατηγορίας αὐτὰς τοὺς λοιποὺς νομοὺς τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλὰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἐλαττοῦται κατὰ τὸν νέον νόμον ὁ κλῆρος. Συνυπολογίζεται (ἄρθρ. 8) ἐν ἀναλογίᾳ εἰς ἕκαστον γεωργικὸν κλῆρον ἢ κοινῇ βοσκήσιμος ἔκτασις, ἢ τυχὸν δασώδης, καὶ ὁ χῶρος διὰ πλατείας, ῥεοῦς, ἄλλα κοινὰ κτίρια καὶ ἀλωνιστόπους, ἐνφ' ἡ ἔκτασις διὰ ταῦτα πάντα ἀπειτέλει κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον ἰδιαιτέρον κληρῶν, τὸν συνεταιρικόν, περιλαμβόνοντα ἀκόμη καὶ ἔκτασιν δύο γεωργικῶν κληρῶν—οὗς παραλείπει ὁ νέος νόμος—πρὸς συντήρησιν τοῦ εἰδικτηρίου καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκ τοῦ εἰσοδήματος αὐτῶν. Τέλος καὶ αὐτὸν τὸν ἐπαγγελματικὸν κλῆρον μέχρι 10 τὸ πολὺ στρεμμάτων τοῦ καταργουμένου νόμου ὑπὲρ τῶν ὀλίγων χρησίμων ἐπαγγελματικῶν τοῦ χωρίου

(ιερέως, διδασκάλου, ἀγροφυλάκων, λατρῶν, σιδηρουργῶν κτλ.) ἐλαττώ-
ναι εἰς 5 τὸ πολὺ στρέμματα ἑνὸς νόμου.

Ἄδιανέμητον κλήρου. — Ἐν σχέσει πρὸς τὸν καταργούμενον θεσ-
μὸν τοῦ ἐνὸς κληρονόμου, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐπραγματεύθην εἰς τὴν προη-
γουμένην μελέτην μου (σελ. 99 ἐπ. παρόντος τόμου) καὶ περὶ τοῦ ὁποῖου
ἐξέφραζον ἤδη ἐνδοξασμούς τινας, θὰ εἶχον νὰ προσθέσω ὅτι πάντως πρὸς
ἀποτροπὴν κατακερματισμοῦ τῆς γῆς πρέπει νὰ ὀρισθῇ, ὡς ἐν Ρουμανίᾳ
Σαρβίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἕνα ἐλάχιστον ὄριον ἐκτάσεως ἀδιανεμήτου καὶ ἀκα-
ταστέτου, λ. γ. 20 ἢ 30 στρέμματα.

Σημειωτέον ὅτι ὁ θεσμὸς τοῦ ἐνὸς κληρονόμου εἶναι δι' ἐθι-
μου καθιερωμένος εἰς τινα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω εἰς τὴν Κάρ-
παθον τῆς δωδεκανήσου ἡ περιουσία τοῦ πρὸς πατρός πάππου
περιέρχεται εἰς τὸν ἄρρενα πρωτότοκον ἐγγόνον, ἀνακηρυσσόμενον
κατὰ τὴν γέννησίν του «κανακάρην». Ἡ περιουσία βαρύνεται μὲ «γε-
ροντομοῖρι» ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἐφ' ὅσον ζῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νῆσος δὲν εἶ-
ναι αὐτάρκης, οἱ ἀδελφοὶ ἀναγκάζονται εἰς μετανάστευσιν. Ἐπίσης
ἡ περιουσία τῆς πρὸς μητρός μάμμης περιέρχεται εἰς τὴν πρωτότοκον,
ἀνακηρυσσεμένην «κανακάραν», «ρήγισσαν» ἢ «ρηγοπούλαν». Αἱ ἀδελ-
φαὶ εὐρίσκονται εἰς μειονεκτικὴν θέσιν, ὑπηρετοῦσαι εἰς τὰ κτήματά τῆς
καὶ δυσκόλως ἀποκαθίστανται. Ἡ ἀδυναμία λοιπὸν τῆς συντηρήσεως
πολλῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν νῆσον ἐγέννησε τὸ ἔθιμον.

Ἐμμεσοὶ κατάργησις ἄλλου ἐθερογνημῶτος. — Ὁ νόμος 2052
(ἄρθρ. 70 ἐπ.) ἐπέτρεπε τὴν ἀνευ δημοπρασίας ἐνοικίαισιν κτημάτων τοῦ
Δημοσίου, τῶν Μονῶν καὶ τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων εἰς τοὺς συνε-
ταιρισμοὺς τῶν ἀγροτῶν ἢ καὶ τὰς κατὰ τὸν νόμον περὶ δήμων καὶ κοι-
νοτήτων κοινοπραξίας τῶν κοινοτήτων.) Ἄλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο, τὸ
ὁποῖον ἴδια ἀπετέλει ἕνα διάμεσον σταθμὸν μέχρι τῆς ὀριστικῆς ἀποκα-
ταστάσεως τῶν καλλιεργητῶν, συγχρόνως δὲ καὶ προαγωγὴν τῆς καλ-
λιεργείας ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ληστρικὰς συνήθους ἐκμεταλλεύσεις τῶν
τοιούτων κτημάτων ὑπὸ τῶν ἐνοικιαστῶν, θὰ ἦτο ἄδωρον, ἐὰν δὲν ὀρί-
ζετο συνάμα καὶ δικαίωμα τοῦ Κράτους νὰ διαλύῃ τὰς ὑφισταμένας, συ-
νήθως μακράς, ἐνοικιάσεις μὲ ἀποζημίωσιν διὰ τὴν θετικὴν μόνον ζη-
μίαν τῶν ἐνοικιαστῶν, ὡς ὀρίζεν ὁ νόμος ἐκεῖνος. Ὁ νέος νόμος πα-

1) Πβλ. καὶ Β. Διάταγμα 25 Ἰουνίου 1920, ἐκτελεστικὸν τῶν διατάξεων ταύ-
των τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου.

ραλείπει ἀφ' ἐνὸς τὰς εἰρημένας κοινοπραξίας, ὡν ὑπόδειγμα δράσεως ἀποτελεῖ λ. χ. ἡ κοινότης Μαρκοπούλου τῆς Ἀττικῆς, εἰς τὴν, ὅς· καὶ εἰς ἄλλα τοιαῦτα νομικά πρόσωπα τῆς Ἀττικῆς, ἐξεμισθώθησαν κτήματα, ἀφ' ἑτέρου. συνεπαίξ τῆς πίσεως προφανῶς τῶν ἐνοικιαστῶν καὶ τῶν καλογήρων, καταργεῖ τὴν οὐσιώδη διάταξιν περὶ διαλύσεως τῶν μισθώσεων. Ὅστω λοιπὸν κατέστη ἀχρηστον σχεδὸν τὸ ἕλρον μέτρον, τοῦ ὁποῦ ἔγινεν εὐεργετικὴ χρῆσις εἰς τὴν Ἀττικοβιωτῆαν καὶ ἀλλαχοῦ καὶ τὸ ὁποῖον ἀπεναντίας ἔδει νὰ βελτιωθῇ, καθοριζομένης ὑποχρεωτικῆς, ἀντὶ δυνητικῆς, τῆς ἐνοικιάσεως εἰς τοὺς συνεταίρους·

Ἐκουσίαι μεταβιβάσεις. Ἄτοκος ἄρισ μεσεγγυήσεως.— Ὁ ἀγροτικὸς νόμος 2052 (ἄρθρ. 69) διηκούλυε τὰς πρὸς ἀκτήμονας καλλιεργητὰς ἐκουσίας μεταβιβάσεις. Ἠδύνατο δηλ. νὰ ἐπιτραπῇ, μετὰ γνωμοδότησιν τοῦ συμβουλίου ἐποικισμοῦ, δι' ἀποφάσεως τῶν Ἰπουργῶν τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Γεωργίας, ἡ καταβολὴ τοῦ τιμήματός ἀνευ ἄλλης διατυπώσεως καὶ μέχρι τοῦ ἡμίσεως αὐτοῦ, εἰς ὁμολογίας ἀπαλλοτριώσεως, ἢ νὰ παρασχεθῇ ἡ κατὰ τὸν νόμον ΑΩΝΒ'. (1890) ἐγγύησις ὑπὸ τοῦ Κράτους δι' ἐνυπόθηκα δάνεια διὰ τὸ τίμημα μέχρι τοῦ ἡμίσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ οὕτω ἐκουσίως ἀγορεύοντες καλλιεργηταὶ ἔδει νὰ συμπήξουν συνεταϊρισμόν. Ὁ νέος νόμος (ἄρθρ. 42) ἀφ' ἐνὸς καταργεῖ καὶ ἔδω τὸν συνεταϊρισμόν.

Ἐξ ἄλλου ἐπιτρέπει, χάριν τῆς ἐκουσίας μεταβιβάσεως εἰς καλλιεργητὰς, τὴν ἄρσιν τῆς μεσεγγυήσεως. Δηλ. διὰ τῆς διατάξεως ταύτης θὰ ἡδύνατο ν' ἀκαλλαγῶσι τῆς μεσεγγυήσεως διάφοροι ὀθωμανοὶ τοιφλικοῦχοι καὶ εἰσπράξωσι τὸ τίμημα τοῦ κτήματός των, τὸ ὁποῖον εἰς περίπτωσιν ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως θὰ πρέμενε μεσεγγυημένον καὶ αὐτό. Ἡ διάταξις αὕτη προστέθη ἀτόπως κατὰ τὴν β' συζήτησιν τοῦ νομοσχεδίου.

Ἡ τιμή.— Ἡ προπολεμικὴ τιμὴ τῆς ἀπαλλοτριώσεως ἀξιάναται, χωρὶς νὰ ἱκανοποιῇ τοὺς ἰδιοκτῆτας λόγῳ τῆς σημερινῆς καταπτώσεως τῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς, ἐνῶ συγχρόνως ἡ ἀύξησις αὕτη ἐπιβαρύνει διὰ τὸ μέλλον τοὺς κληροῦχοις. Διότι οὕτοι εἰς πρᾶκειται νὰ πληρώσουν τῶρα ἀμέσως τὸ τίμημα εἰς τὴν μεσολαβοῦσαν Τράπεζαν διὰ νὰ ἐκπληθθοῦν τῆς ὑποτιμῆσεως τῆς δραχμῆς, ἀλλ' ἐντὸς 30ετίας ἄλλης χρεωλυτικῆς καὶ κατὰ συνέπειαν αἱ χρεωλυτικαὶ δόσεις εἰς προ-

σχές μέλλον, όταν, ἄς ἐπιβίωμεν, θ' ἀνακτήσωμεν τὴν οἰκονομικὴν ὁμα-
λότητα, θὰ εἶνε αἰσθητῶς βαρύτεραι.)

Ὁ κατὰ τὸν παλαιὸν δηλ. νόμον συντελεστὴς τῆς κεφαλαιοποιήσεως, ὅστις εἶχε ἀνώτατον ἀπλῶς ὄριον τὸ εἰκοσαπλάσιον τοῦ προπολεμικοῦ ἐτησίου εἰσοδήματος, ὀρίζεται ὅτι θὰ εἶνε παγίως τὸ εἰκοσαπλάσιον. Καὶ αὐτῶν δὲ τῶν μὴ τελεσιδίως ἐκδικασθέντων κτημάτων ἢ ἐπιδικασθεῖσα χαμηλοτέρα τιμὴ — λ. χ. τὸ δωδεκαπλάσιον εἰς πολλὰ κτήματα — αὐξάνεται σύμφωνα μὲ τὸν νέον νόμον.

Πρὸς τούτοις ἡ λόγῳ ὑπερτιμήσεως προσαύξησις ἐπὶ τῆς προπολεμικῆς τιμῆς, ἣτις εἶχε ἀνώτατον μόνον ὄριον τὸ 30%, κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον, ὑψώνεται εἰς 20%, τὸ κατώτατον, μέχρι 40%, τὸ ἀνώτατον.

Τέλος ὁ τόκος ὁ πληρωτέος, ἐκτὸς τοῦ χρεωλοῦσι, ὑπὸ τῶν κληρούχων πρὸς ἐξόφλησιν ἐντὸς 30ετίας τῆς ἐκ τῆς ἀπαλλοτριώσεως ὀφειλῆς των αὐξάνεται ἀπὸ 6%, καὶ ἐν ὑπέρημερῶν 7%, εἰς 7½%, καὶ ἐν ὑπερήμερῶν εἰς 8%, χάρις εἰς τὴν μεσολάβησιν τῆς Ἐθν. Τραπεζῆς, ἀντὶ τοῦ Δημοσίου, διὰ τὴν ἐκδοσὶν καὶ ὑπηρεσίαν τῶν ὁμολογιῶν ἀπαλλοτριώσεως — αἱ ὅποιαι, ὅπως καὶ πρὶν, ἀποφέρουν τόκον 6% — καὶ πληρωμὴν τῶν ἰδιοκτητῶν³⁾. Τὸ Κράτος οὐχ ἤτερον κερταίει τὴν ἐγγύγησιν του διὰ τὰς ὁμολογίας αὐτάς καὶ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων τῶν κληρούχων.

Ἐξ ἄλλου ἀποτελεῖ μείωσιν τινα ἐν τῷ ὑπολογισμῷ τῆς τιμῆς ἢ θεθεῖσα ἐν τῇ Συνελεύσει ἐρμηνεῖα, ὅτι πρὸς καθορισμὸν τοῦ ἐκ οἴτου εἰσοδήματος, τὸ ὅποιον θὰ πολλαπλασιασθῇ ἐπὶ τὸν συντελεστὴν 20 διὰ τὴν ἐξέθερσιν τοῦ τιμήματος, ἐκπίπτουνται οἱ εἰσαγωγικὶ δασμοὶ τοῦ αἴτου³⁾.

Σκέψις θὰ ἰδύνατο νὰ γίνῃ, ὅπως ὁ τόκος μόνον τῶν ὁμολογιῶν,

1) Πβλ. ἐνδιαφέρουσαν συζήτησιν περὶ τῆς τιμῆς κατὰ τὴν β' ἀνάγνωσιν τοῦ 22 ἄρθρου τοῦ νομοσχεδίου, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 8 Ἰουλίου 1922 τῆς Συντακτικῆς Συνελεύσεως. Ἐπίσης κατὰ τὴν ψήφισιν τῶν προηγουμένων ἀγροτικῶν νόμων.

2) Πβλ. νόμον 2950 τῆς 28 Ἰουλίου 1922 περὶ κυρώσεως τῆς ἀπὸ 10 Ἰουνίου 1922 συμβάσεως μεταξὺ τοῦ Δημοσίου καὶ τῆς Ἐθν. Τραπεζῆς περὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς διὰ λησμὸν τοῦ Δημοσίου κληρομῆς ἀποζημιώσεως ἰδιοκτητῶν ἀναγκαστικῶς ἀπαλλοτριωμένων ἀγροτικῶν κτημάτων μέχρι ποσοῦ ἐν συνόλῳ δρ. 100,000,000.

3) Δήλωσις Γούναρη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 9 Ἰουλίου 1922. — Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ διαιμοῦ ἐπὶ τῆς τιμῆς τοῦ κτήματος πβλ. Grundriss der Sozialökonomik. VIII Land-und forstwirtschaftliche Production, III Der Bodenpreis und seine Bestimmungsg Gründe, von J. Esslen, seil. 128, Tübingen, 1914.

αίτινες θ' αντιπροσωπεύουν πάντως τὴν προπολεμικὴν δνομαστικὴν ἀξίαν εἰς ἔραχμάς. καθορισθῆ κυμνιόμενος κατὰ τινὰ ἀναλογίαν προσεγγίζουσιν κάπως τὸ ὑγιές νόμισμα, ὡς ἴτερο προπολεμικῶς. Ἀλλὰ καὶ ἡ λύσις αὕτη δὲν πρέπει νὰ κατκτηθῆ μὴ βιώσιμον τὴν δημοσιουργουμένην μικροϊδιοκτησίαν διὰ μεγάλης ἐπιβαρύνσεως τῶν κληρούχων (ἴδε σχετικῶς τὴν προτιγουμενὴν μελέτην μου σελ. 81 παρόντος τόμου).

Ἡ κατάργησις τῶν συνεταιρισμῶν.—Ἡ κατάργησις τῶν συνεταιρισμῶν ἀπαλλοτριώσεως, οἱ ὅποιοι, ὡς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν εἰρημένην μελέτην μας (ἀνωτ. σελ. 86 ἐπ. παρόντος τόμου), ἀπετέλουν τὴν οἰκονομικὴν βάσιν τῆς ἀγροτικῆς μεταρρυθμίσεως, συντελεῖται διὰ τοῦ νέου νόμου ἐπὶ προφανεῖ ζημίᾳ τῆς ἀποκταστῆσεως, παρὰ τὰς τόσας δὲ διαμαρτυρίας τῶν ἀγροτῶν.

Ἡ σύμβασις μὲ τὴν Ἐθν. Τράπεζαν διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν θίγει καὶ αὐτοὺς τοὺς συσταθησμένους, τυχὸν ἐκουσίους συνεταιρισμοὺς τῶν κληρούχων, διότι πάντα τὰ δάνεια θὰ παρέχωνται ὑπὸ τῆς Τραπεζῆς εἰς ἕκαστον καλλιεργητὴν ἀτομικῶς καὶ θ' ἀτραλιζῶνται: δι' ἐνεχυρογράφου ἐκδιδομένου ὑπ' αὐτῆς τῆς Τραπεζῆς, κατὰ παράδοξιν τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν τῆς ἀγροτικῆς πίστεως, ἡ ὅποια θέτει μεταξὺ τοῦ τραπεζιτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἀγροτῶν τὸν συνεταιρισμὸν, ἀλλὰ καὶ κατὰ παραγνώρισιν τῆς λαμπρᾶς πείρας, ἣν ἀνομολογεῖ ἡ Τράπεζα εἰς τοὺς ἀπολογισμοῦς τῆς, ζεῖ ἀπέκτησεν ἐκ τῶν συναλλαγῶν αὐτῆς μὲ τοὺς συνεταιρισμοὺς. Σημειωτέον διὰ τὴν εἰρημένην σύμβασιν δὲν περιλαμβάνει νέαν τινὰ ὑποχρέωσιν τῆς Τραπεζῆς νὰ παρέχῃ μέχρις ὀρισμένου ποσοῦ γεωργικὰ δάνεια, οὐδ' ἄλλην τινὰ ἐν γένει διάταξιν ὑπὲρ τῆς ἀγροτικῆς πίστεως.

Τίποτε διὰ τοὺς κτηνοτρόφους.—Οὐδεμίαν τέλος πρόνοια λαμβάνεται ὑπὲρ τῶν νομάδων κτηνοτρόφων. Ὅσπε μῆτρα λαμβάνονται ἀνάλογα πρὸς τὰ ἀναγραφέντα εἰς τὸ ἀρχικὸν νομοσχέδιον, οὔτε προστασία δι' ἐνοικιοστασίου τῶν βοσκῶν, τὸ ὅποιον κατηργήθη μὴ ἀνανεωθέν, κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1921, πρὸς ὄφελος τῶν ἰδιοκτητῶν λιθπέδων καὶ ἐπὶ ζημίᾳ τόσον τῶν μικρῶν πρὸ παντὸς κτηνοτρόφων (σκηνιτῶν), ὅσον κα

1) Ὁ πληρεξούσιος κ. Χρησιμομᾶνος ἐκρόστινε τροπολογίαν, καθ' ἣν αἱ ἐμολογίαι καὶ ὁ τόκος αὐτῶν θὰ ὀρίζοντο εἰς κοιλὰ σίτου, θὰ ἐπληρωόντο δὲ ὁ τόκος εἰς χρῆμα, τὸ ὅποιον θὰ ἀντιστοιχῆ εἰς τὴν καθορισθεμένην ἐκάστοτε τιμὴν τοῦ σίτου.

τῶν καταναλωτῶν ἐν γένει τῶν κτηνοτροφικῶν προϊόντων, ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν ὀπείων βαρύνουν ὑπερβολικὰ ἐνοίκια τῶν βοσκῶν.

Ἄλλὰ τὸ ἐνοικιοστάσιον εἶχεν ἰδίᾳ σημασίαν ὡς προσωρινὸν μέτρον, προπαρασκευάζον τὴν ἀποκατάστασιν — ἡ ὀπεία πρέπει νὰ γίνῃ ὁμαδικῶς καὶ ὄχι κατ' ἀτομικοῦς κλήρους — καὶ ἐξασφαλίζον σχετικὴν μονιμότητα τῶν ποιμένων εἰς τὰς χειμερινὰς ἰδίᾳ βοσκάς'.

Ἡ ἐφαρμογή.—Τοιοῦτος εἰς τὰ κύρια σημεῖα ὁ νέος νόμος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀνευ εἰλικρινούς καὶ σοβαρᾶς αἰτίας καταργηθέντα. Ἀφαιροῦνται ὄχι ὀλίγα δίκαια ἀναγνωρισθέντα ἤδη εἰς τοὺς ἀγρότας.

Διὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην ἡ ἰσχὺς τοῦ δὲν ἀρχίζει ἀμέσως, ἀλλὰ θέλει ὀρισθῆ καθ' ὀρισμένας περιφερείας ἐν ἔλψῃ ἢ ἐν μέρει διὰ Β. Διαταγμάτων.

Ἡ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1920 καταφώρως ἀντιαγροτικὴ στάσις τῆς Κυβερνήσεως δὲν παύει φυσικὰ ἐλπίδας, διὸ θὰ μετεβάλλετο ἡ πολιτικὴ αὐτῆς καὶ διὸ θὰ ἐγένετο τεὐλάχιστον προσπάθεια δραστηρίας καὶ ἀνεπηρέαστου ἐφαρμογῆς τοῦ νέου νόμου καὶ μάλιστα, ὅταν διὰ τὴν παρέλκυσιν καὶ ἀντίδρασιν ἠγορεύθησαν δι' αὐτοῦ ὄχι ὀλίγες πόρτες καὶ παράθυρα. Ἀντὶ νὰ ἀπλοποιηθῇ ἡ διαδικασία καὶ συντομευθῇ, ἀφοῦ μάλιστα εἶναι ὄλως ἀνεπαρκὲς κατ' ἀριθμὸν τὸ προσωπικὸν τῆς ἐφαρμογῆς, τόσον τῶν γεωπόνων καὶ τῶν μηχανικῶν, ὅσον καὶ τῶν δικαστῶν, ἐγίνετο πολυπλοκωτέρα, ὡς εἶδομεν, καὶ βραδυτέρα. Μὲ τὰς καλλιτέρας ἄλλως τε προσπάθειάς ἢ ἐφαρμογῆς τοιοῦτου νόμου καθ' ἕλην τὴν χώραν θ' ἀπήγει μακρὰ ἔτη, τὸ μόνον δὲ ἄριστον καὶ θετικὸν ὄφελος τῶν ἀγροτῶν θὰ ἦτο ὁ ἐν μέρει διατηρηθεὶς νόμος 2521 περὶ τῆς παραχωρήσεως τῆς ἐσοδείας. Ἄλλ' ἄς ἐλπίσωμεν, διὸ, ὅκον τὴν ἀνακατασκευαστικὴν ᾤθησιν τῆς Ἐπαναστάσεως, θὰ συνεχισθεῖν τ' ἀνασταλέντα ὑπὲρ τῶν ἀγροτῶν μέτρα, βελτιωμένα ἐπὶ τῷ ἀμειώτερον πλεον καὶ ἀπλούστερον.

Ὅσοις δύναται νὰ δουλεύῃ εἰς δύο κυρίους. Τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς τὸ καίριον ἐλάττωμα τοῦ νέου ἀγροτικοῦ νόμου, διὸ δι' αὐτοῦ ἐπεδιώχθη ὁ συμβιβασμὸς ὅλως ἀντιθέτων συμφερόντων, ἐμφανίσας τὸ φαινόμενον διατάξων ἀναιρουμένων ἐπιτηδείως δι' ἄλλων διατάξων.

1) Πβλ. Ρουμανικὸν Νομ. Διάταγμα 23 Σεπτεμβρίου 1920 «περὶ δημιουργίας κοινοτικῶν βοσκῶν» (Annuaire de Législation Agricole 1920), εἰς τὰς πεδιάδας καὶ εἰς τὰ βουνὰ δι' ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως, κυρωθὲν καὶ συμπληρωθὲν διὰ τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου τῆς 14 Ἰουλίου 1921 (ἀρθρ. 23). Ἴδε προοιμίον ἀρθρον Σπ. Χριστιανῆ «ὁ κίνδυνος τῆς νομαδικῆς κτηνοτροφίας, ληπτὰ μέτρα», εἰς «Νέα Γεωπονικά». τεύχη 5—6 τοῦ 1921.

Ὁ ἐμφυτευτικός νόμος. — Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νόμου 2189 (1920) «περὶ ἐξαγορᾶς τῆς κυριότητος ἐμφυτευτικῶν κτημάτων» ὑπῆρξαν λίαν εὐχάριστα. Οἱ ἐμφυτευταὶ ἔκσμαν εἰς μεγάλην κλίμακα χρῆσιν αὐτοῦ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ τοῦ νόμου τούτου ἐπέφερον διασαφήσεις τιτὰς καὶ συμπληρώσεις οἱ νόμοι 2926 καὶ 2927 (1922).

Μεταξὺ τῶν συμπληρώσεων τούτων εἶναι καὶ ἡ διάταξις, καθ' ἣν αἱ μέλλουσαι ἐμφυτεύσεις διαλύονται μετὰ 33 ἔτη ἀπὸ τῆς συστάσεώς των, ὃ δὲ ἐμφυτευτῆς γίνεται κύριος τοῦ κτήματος ἀνεὺ ἀποζημιώσεως. Τούτο ἀποτελεῖ ἀναγνώρισιν τῆς οικονομικῆς συμβολῆς τῆς ἐργασίας καὶ δαπάνης τοῦ καλλιεργητοῦ, καίτοι εἶνε λίαν ἀμφίβολον ἂν οἱ ἰδιοκτῆται στέρξουν πλέον εἰς νέας ἐμφυτεύσεις (πβλ. σελ. 107 παρόντος τόμου).

Σχετικῶς πρὸς τὴν τριαύτην ἀναγνώρισιν σημειώτεον ἔνταθθα ὅτι, ὅχι μικροτέραν σημασίαν ἔχει καὶ ἡ διαρκῆς καλλιέργεια τοῦ κολλήγευ, ἔστω καὶ ἂν οὗτος δὲν ἔχη ἐμφυτεύσει, οὐδ' ἔχη ἐμπράγατον δικαίωμα, ὡς ὁ ἐμφυτευτῆς. Ὁ νέος ἀγροτικός νόμος. ὡς εἰρηται (ἄρθρ. 4), ἐλαττώνει τὸ γεώμορον κατὰ τὸ $\frac{1}{2}$. Τὸν ἐμφυτευτικὸν κανόνα ἠλάττωσε εἰς 20 %, ὁ ἐμφυτευτικός νόμος 2189 (ἄρθρ. 8). Ὁ Βουλγαρικὸς ἀγροτικὸς νόμος τοῦ 1885 ὄριζεν ἔκπτωσιν 15%, ἐπὶ τῆς ἀποζημιώσεως ὑπὲρ τῶν κολλήγων, διότι οὗτοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλους ἐναλλασσομένους καλλιεργητὰς, ἔχουν, ἂν μὴ ἐμπράγατον, πάντως διετηκέε δικαίωμα, καθιστοῦν δὲ ἄλλως τε παραγωγικὰς τὰς γαίας διὰ τῆς ἐργασίας των, ἐνῶ διανέμονται τὸ προϊόν ἀνίσως μὲ τὸν ἰδιοκτῆτην.

Ἄλλη καινοτομία ἐπὶ τοῦ ἐμφυτευτικοῦ νόμου, εἶναι ὅτι ἐν ἡ περιπτώσει ὁ ἰδιοκτῆτης ἐφύτευσε τὴν φυτεῖαν καὶ τὴν παρέδωκεν εἰς καλλιεργητὴν πρὸς καλλιέργειαν — ὅποτε δὲν πρόκειται κυρίως περὶ ἐμφυτεύσεως — τὸ δικαίωμα τῆς ἐξαγορᾶς ἀρχεταὶ ὄχι μετὰ 10ετίαν, ἀλλὰ μετὰ 25ετίαν. Πρὸς τούτοις, ὡς πρὸς τὴν Ἀτικὴν μόνον, ὠρίσθη ἐλάχιστον ὄριον 30 στρεμμάτων ὑπὲρ τοῦ φιλοῦ κυρίου, τὰ ἄσπερα δὲν ἐξαγοράζονται, ἀλλὰ διανέμονται μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐμφυτευτοῦ. Τέλος περιέχονται εἰς τὸν νέον νόμον καὶ τινεε μεταρρυθμίσεις ὡς πρὸς τὴν ἀποζημίωσιν, εὐνεικαὶ διὰ τοὺς ἐμφυτευτὰς.

Κηφισιά, Ὀκτώβριος 1922.

Βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα. — Ἡ ξένη βιβλιογραφία περὶ τοῦ ἀγροτικοῦ κτήματος γενικῶς, καὶ εἰδικώτερον εἰς διαφόρους χώρας, εἶνε ἄφθονος, (πβλ. λ. κ. βιβλιογραφίαν ἐν Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 48αδ. 1921, λέξει Agrarpolitik, Agrarische Bewegung, Agrargeschichte, Agrarreform in Russland κτλ.) πολὺ δὲ πλέον προσιτῆ ἀπὸ τὴν κατε-

σπαρμένην καὶ ἀγνωσμένην ἑλληνικὴν, ἣτις ὄσον πενιχρὰ καὶ ἂν εἴνε, πρέπει νὰ λαμβάνεται ὡς ὄψιν ἀπὸ τὸν μελετώντα τὸ ἑλληνικὸν ἀγροτικὸν ζήτημα. Ἔτι' αὐτὸ παραθέτει καὶ χρησιμοποιεῖ πολὺ ὕλικόν. Ἑλληνικὰ ἀρθρα καὶ μονογραφίας—καὶ ὅσῃα χωρὶν συντομίας τὴν παραθετομέναις τὸ σημείωμα τοῦτο ὁ κ. Δ. Βογαζλής εἰς τὰς μελέτας του: «Εἰσαγωγή εἰς τὴν νέαν μας ἀγροτικὴν καὶ ἐποικιστικὴν νομοθεσίαν», Ἀθήναι 1918 (ἔκδοσις Ἀναγνωστοπούλου Πετράκου), La Solution de la question agraire en Grèce. Ἀθήναι, 1919 (ἔκδοσις I. Σιδέρη). «Τὸ Ἀγροτικὸν ζήτημα εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν νομόν Τρικκαίων», Ἀθήναι 1919 (ἔκδ. 2 Μιχαὴλ Μαντζεβελάκη).—Ἠβλ. ἐπίσης τὴν κλασσικὴν μελέτην τοῦ κ. Ἀλ. Παπαναστασίου «Ἡ γῆ εἰς τοὺς μελλεργητάς της», δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν «Ν. Ἡμέραν» (13—31 Αὐγούστου 1912), ἀναδημοσιευθεῖσαν δε εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦ Δημ. Μιργέττη «Ἀγροτικὴ Ὄργάνωσις», τόμ. Α'. (1919). Τοῦ αὐτοῦ «Τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα πάλιν ἐπὶ τοῦ τέλειτος» εἰς «Ἐλ. Τικτον» Εἰ. 28 Ἰουνίου 1922. Ἐξ ἄλλου μερικὰ ἀρθρα ἀγροτικῆς οἰκονομίας καὶ γεωργικῆς πολιτικῆς εὐρηγται εἰς τοὺς τόμους τοῦ περιοδικοῦ «Νέαι Γεωπονικαὶ ἐν Ἀθῆναις», (λ. χ. Σ. Χασσιώτης: «Ἐπὶ τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος», Ἀναρχὴ συστάσεως ἰδίου ἀγροτικοῦ ταμείου» τόμ. 8, τεύχη 1—2, τοῦ 1922). Ἠβλ. ἐπίσης Σ. Χασσιώτης, «Ἐπὶ τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος», ἔκδοσις Ὑπουργείου Γεωργίας 1921. Περιστέρω δύνανται τίς ὄ ἀναζητήσει πλοῦσια περιεχόμενα εἰς τὸ διακοπὴν δυστυχῶς περιοδικὸν «Ἀγροτικὴ Ὄργάνωσις», ἐν Ἀθῆναις τόμ. Α'. 1919. Ὑλικὸν ἐπίσης εὐρίσκει εἰς τὸ ἄλλοτε ἐκδοθὲν «Γεωργικὸν Δελτίον» τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐθν. Οἰκονομίας, εἰς τὸ Δελτίον τῆς Γεωργικῆς Ἐταιρείας, εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Ἀβραμόπουλου ἐκδοθὲν ἐν Θεσσαλονικῆ (1922) περιοδικὸν «Ἡ Φωνὴ τοῦ Γεωργοῦ» προστετούτος ὡς πρὸς τοὺς συνεταιρισμούς, εἰς τὸν «Βοηθὸν τῶν Συνεταιρισμῶν» τοῦ κ. Σ. Ἰωσιμίδη. Περιστέρω πρὸς Α. Decassos, «Die Landwirtschaft im heutigen Griechenland. Berlin 1904 Τοῦ αὐτοῦ: «Αἱ Γεωργικαὶ σχέσεις τῆς Μακεδονίας», ἐν Ἀθῆναις (ἔκδ. Παρασκευῆ Λαζώνη) 1914. κλπ. Ἀλ. Σβώλου, «Ἡ ἀναγκαστικὴ ἀπαλλοτριωσις πρὸς ἀποκατάστασιν ἀκτημένων γεωργῶν ὑποσυνταγματικῆν καὶ οἰκονομικὴν ἔσοψιν», ἐν Ἀθῆναις (ἔκδ. Πετράκου), 1918, ἐνθα ἴδε καὶ ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν. E. Tsoudéros, «Le releveinent économique de la Grèce» Paris 1919.— A. Andréadès, «Les Progrès Economique de la Grèce» Paris, 1919 (extrait du Journal des Economistes.— Δ. Α. Ζωγράφου, Ἱστορικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Γεωργίας, τόμ. I., Ἀθήναι, 1921 (ἔκδ. Ἀκροπόλεως). Ἀλ. Μυλωνᾶ, «Γεωργικὴ καὶ κτηματικὴ πίστις, ὑποδείξεις διὰ τὴν ὀργάνωσιν αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι», Ἀθήναι ἔκδ. Ὑπουργείου Γεωργίας, Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, 1919.—Τέλος εἶνε χρήσιμοι διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος συλλογαὶ τινος νόμων, διαταγμάτων, ἐγκυκλίων, αἰτιολογ. ἐκθέσεων κτλ. ἐκδοθεῖσαι ἐπιμελείᾳ Δ. Βογαζλή «Ἀγροτικὴ καὶ ἐποικιστικὴ νομοθεσία», περίοδος 1912—1919, Ἀθήναι, ἔκδ. Μ. Μαντζεβελάκη 1919, οἰς καὶ περίοδος 1919—1920, τεύχη Α' καὶ Β'. Ἀθήναι, 1920 (ἔκδ. Ἐθ. Τυπογραφείου). Ἐξ ἄλλου περιέχει πολὺτιμον ὕλικόν μετὰ σχολίων καὶ ἱστορικῶν σημειωμάτων ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ βασιλείου ὀφθαλμοδότη «Κώδιξ Νομοθεσίας Δημοσίων Κτημάτων» ὑπὸ I. Παναγιωτοπούλου, 1919 (ἔκδ. Ὑπουργ. Γεωργίας). δηλ. νόμοι προικοδοτήσεως ἑλλήν. οἰκογενειῶν, διανομῆς γαιῶν καὶ φυτεῶν, ἐκπονήσεως κτημάτων τοῦ Δημοσίου καὶ διηλεκτῶν μένων μονῶν, περὶ βόσκησίων γαιῶν κτλ.—Τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομικῆς τοῦ Θεσσαλικοῦ ταμείου ὑπάρχοντι ἰδιαιτέρα τεύχη, ἐκδόσεως τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν (ἤδη Γεωργίας).